

Київський національний торговельно-економічний університет

Факультет міжнародної торгівлі та права

Кафедра міжнародного публічного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Міжнародно-правові механізми застосування економічних санкцій

Студента 2 курсу, 10мз групи,
спеціальності 293 «Міжнародне право»,
спеціалізації «Міжнародне право»

Едуан Антоні
Аднанович

Науковий керівник
доктор юридичних наук, професор

Дешко Людмила
Миколаївна

Гарант освітньої програми
доктор юридичних наук, професор

Дешко Людмила
Миколаївна

Київ 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАСТОСУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ	6
1.1. Поняття та види економічних санкцій	6
1.2. Поняття та структура механізму застосування економічних санкцій.....	17
РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАСТОСУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ	30
2.1. Універсальний інституціонально-правовий механізм застосування економічних санкцій	30
2.2. Регіональний інституціонально-правовий механізм застосування економічних санкцій	36
РОЗДІЛ 3. ЗАСТОСУВАННЯ ДЕРЖАВАМИ ВВЕДЕНИХ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ	42
3.1. Імплементация санкційних актів міжнародних організацій державами-членами	42
3.2. Контроль за додержанням санкційних режимів та координація дій держав-членів міжнародних організацій.....	49
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Перманентний процес зближення та зростання транснаціональних взаємозв'язків зумовлює культивування уніфікованих для всіх держав економічних, політичних, культурних, правових цінностей та стандартів. Підтвердженням факту росту глобальної взаємної інтеграції є постійне підвищення індексу рівня глобалізації держав світу, який є індикатором інтенсифікації міжнародного руху капіталів, послуг, працівників, ідей, технологій. Україна шляхом підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом в 2014 році зробила значний крок в напрямку розбудови ринкової економіки та інтенсифікації діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, як з партнерами країн європейського континенту, так і за його межами.

Одним із сучасних механізмів протидії порушенням норм міжнародного права є інститут міжнародної відповідальності, який передбачає застосування санкцій щодо порушника міжнародно-правових зобов'язань. Економічні санкції, що виражаються в повному або частковому розриві економічних відносин, в умовах зростаючої інтернаціоналізації господарських зв'язків можуть завдати серйозних збитків не тільки економіці країни, що стала об'єктом санкцій, але і державам, які беруть участь у здійсненні санкційних режимів.

Аналіз сучасних міжнародних відносин дозволяє ствердно говорити про значне застосування міжнародних економічних санкцій. Зростання випадків застосування міжнародних економічних санкцій обумовлено низкою факторів. Йдеться про глобалізацію міжнародних економічних процесів, що характеризуються зростаючим ступенем інтенсивної інтеграції як ринків товарів і послуг, так і капіталів. Незважаючи на те, що міжнародні економічні санкції переважно спрямовані на зміну поведінки держави-адресата та її публічного апарату влади, економічні санкції також впливають на договірні відносини між приватними особами, що беруть участь у міжнародній торгівлі з або на території держави-адресата економічних санкцій.

Легітимність санкцій часто ставиться під сумнів, і міжнародно-правовий механізм їх застосування піднімає ряд питань як в сфері науки міжнародного права, так і теорії міжнародних відносин. Але застосування міжнародних економічних санкцій має і інші сторони: санкції зачіпають світогосподарські зв'язки, значно трансформуючи умови здійснення зовнішньоекономічної діяльності та модифікуючи договірні зобов'язання за міжнародними комерційними контрактами, що її опосередковують.

Не применшуючи важливості наукових праць, слід підкреслити, що системної характеристики економічних санкцій в міжнародному праві, специфіки його функціонування, дослідження структурних елементів, видів, аналізу національної та іноземної судової практики у даній сфері в наш час в Україні не представлено. Саме обставини перелічені вище та відсутність комплексного теоретико-практичного дослідження міжнародних економічних санкцій обумовили вибір теми дослідження.

Питання, що стосуються санкцій і контрзаходів вивчалися в працях таких вітчизняних авторів, як В.А. Василенко, Д. Б. Левін, Т.Н. Нешатаєва, Ю.А. Решетов, І.І. Лукашук і ін., а також зарубіжних дослідників – Дж. Аби-Сааб, М.П. Докса, Дж. Кроуфорд і ін. В них знайшли відображення питання генезису і природи економічних санкцій, питання ефективності заходів економічного примусу, співвідношення з заходами відповідальності і ін.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є проведення системного та комплексного науково-теоретичного аналізу міжнародно-правових механізмів застосування економічних санкцій.

Для досягнення мети у дослідженні поставлені наступні завдання:

- визначити поняття та види економічних санкцій;
- уточнити поняття та структуру механізму застосування економічних санкцій;
- уточнити особливості універсального інституціонально-правового механізму застосування економічних санкцій;

- визначити структуру регіонального інституціонально-правового механізму застосування економічних санкцій;
- уточнити особливості імплементації санкційних актів міжнародних організацій державами-членами;
- провести комплексний аналіз контролю за додержанням санкційних режимів та координацією дій держав-членів міжнародних організацій.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини у сфері реалізації міжнародно-правових механізмів застосування економічних санкцій.

Предметом дослідження є міжнародно-правові механізми застосування економічних санкцій.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та завдань у дослідженні були застосовані загальнонаукові (філософські) та спеціально-юридичні методи наукового пізнання. За допомогою діалектичного методу проведено аналіз поняття та змісту категорії міжнародних економічних санкцій, розкрито їхнє сучасне розуміння. Системні методи, зокрема системно-структурний та системно-функціональний стали інструментами для визначення структури механізму застосування економічних санкцій. Порівняльно-правовий метод був застосований з метою проведення чіткого розмежування і співвідношення односторонніх та багатосторонніх економічних санкцій в системі міжнародного права. Метод системного аналізу відіграв центральну роль при уточненні понятійного апарату та розкритті змісту механізму застосування економічних санкцій.

Структура та обсяг дослідження. Структура роботи обумовлена предметом, метою, завданням дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 67 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАСТОСУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ

1.1. Поняття та види економічних санкцій

За сучасних умов розвитку міждержавних відносин набирає актуальності механізм застосування міжнародних економічних санкцій як компромісного інструменту відмови від примусових військових засобів та найгуманнішого методу примусу.

Однак, сьогодні ефективність застосування економічних санкцій у міжнародному праві ставиться під сумнів багатьма вченими, що може бути результатом щонайменше двох тенденцій:

– по-перше, відсутність єдиного теоретико-правового розуміння поняття, юридичної природи, цілей та процедурного аспекту застосування міжнародних економічних санкцій. Йдеться про недосягнення наукового консенсусу, ігнорування необхідності запропонувати уніфікований доктринальний підхід до концепції міжнародних економічних санкцій;

– по-друге, недосконалий організаційно-правовий та функціональний аспект застосування міжнародних економічних санкцій, що, логічно, впливає із першої тенденції, оскільки ефективність застосування законодавства, в тому числі міжнародного, спирається на існуючі наукові теорії та доктрини.

Незважаючи на інтенсифікацію випадків застосування економічних санкцій щодо держав, у вітчизняній науці міжнародного публічного права відсутнє комплексне правове дослідження, предметом якого були б міжнародні економічні санкції та механізм їх застосування. Вказані питання лише фрагментарно висвітлювалися у працях Ю. Ю. Блажевича, К. М. Левандовські, К. В. Мануїлової, В. Г. Панченко, В. А. Шинкар, Ю. В. Малишевої, В. А. Василенко та інших.

Зазначене обумовлює практичну необхідність проаналізувати існуючі наукові дефініції, надані вітчизняними і зарубіжними вченими, та запропонувати

найоптимальніше визначення міжнародних економічних санкцій, яке спиратиметься на його роль та значення у сучасному світі.

На сьогоднішній день у світі відбувається переоцінка розуміння поняття економічних санкцій. Сучасна юридична доктрина трактує економічні санкції як інструмент примусу до зміни поведінки держави-об'

частини військового конфлікту [20, с. 139], що, на мою думку, є цілком обумовленим сучасними реаліями розвитку держав та дипломатичних відносин з ними. Застосування економічних санкцій у міжнародному праві сьогодні не сприймається виключно як реакція на військові дії. Дійсно, їх імплементація є дієвим механізмом послаблення військового потенціалу держави, що визначається лише однією із функціональних цілей застосування міжнародних економічних санкцій. При цьому, останні мають низку інших цілей та підстав застосування крім військових конфліктів, наприклад зміна політичного курсу країни - вдосконалення стану забезпечення прав і свобод людини або примушування до приєднання до тих чи інших політичних документів й угод, боротьба із торгівлею наркотиками, вирішення питання про експропріацію майна тощо.

Деякі вчені пропонують розглядати економічні санкції у міжнародному праві лише крізь призму діяльності ООН.

Так, в діяльності ООН санкції розглядаються як колективні примусові заходи незбройного (політичного, дипломатичного та економічного) характеру, що їх застосовують члени цієї організації і спеціалізовані установи ООН, проти держави, яка порушує або загрожує міжнародному миру та безпеці, порушує приписи Статуту ООН і відмовляється виконувати рішення Ради Безпеки ООН, з метою змусити цю державу припинити міжнародне правопорушення, понести міжнародно-правову відповідальність за неправомірну поведінку та виконувати свої зобов'язання згідно Статуту ООН [34, с. 12–13]. В аналізовану визначенні головний акцент робиться на зв'язку держави-порушниці з зобов'язаннями, визначеними Статутом ООН щодо підтримання міжнародного миру та безпеки,

сприяння економічному та соціальному прогресу всіх народів й відповідно зобов'язання держави-порушниці Статуту ООН нести міжнародно-правову відповідальність у випадку недотримання вимог права ООН.

Ю. Малишева під економічними санкціями розуміє примусові заходи, які ухвалюються Радою Безпеки, на підставі статті 41 Статуту ООН, і спрямовуються на припинення економічних стосунків із суб'єктом міжнародних відносин, протиправна поведінка якого несе загрозу міжнародному миру і безпеці, з метою примусити його припинити протиправну політику [25, с. 72]. З вказаного визначення випливає, що функціональна сутність економічних санкцій зводиться лише до припинення економічних відносин з державою. Однак, таке визначення не можна вважати універсальним на сьогодні, з огляду на комплексність цілей, для яких запроваджується інститут економічних санкцій. Крім того, детермінація економічних санкцій, як примусових заходів, що застосовуються лише ООН, звужує їх концептуальне розуміння, оскільки сьогодні активними учасниками накладення економічних санкцій є й інші суб'єкти міжнародного права.

Сучасна практика застосування економічних санкцій у міжнародному праві зводиться до того, як зазначає В. Г. Панченко, що «зовнішньополітичні цілі, в контексті запровадження економічних санкцій, фокусуються на маніпулюванні політичними рішеннями країни-об'єкта економічних санкцій, яких прагне досягти країна-ініціатор» [33, с. 15].

Юридичне визначення економічних

- відповідальності, які полягають в обмеженнях економічного характеру, застосовуваних країною (або групою країн) до іншої країни-порушниці (або групи країн), з метою змусити уряд цієї країни змінити свою політику або відшкодувати заподіяну шкоду, при цьому не порушуючи законні права та інтереси інших суб'єктів міжнародного права [2, с. 34].

Очевидно, що вказана дефініція відображає ідейне застосування санкцій та дотримання принципів справедливості при їх застосуванні. Однак, в контексті положення про заборону порушення законних прав та інтересів інших суб'єктів,

на практиці непоодинокі випадки, коли треті держави зазнавали шкоди внаслідок функціонування економічних санкцій щодо інших держав. Справа в тому, що в умовах глобалізаційного розвитку зростає взаємозалежність ринків товарів та послуг, відбувається інтенсифікація зовнішньоторговельної діяльності, а тому економічна політика держав так чи інакше взаємообумовлена.

На думку М. Сміта, це знижує ефективність економічних санкцій, тобто стає складним виокремити групу товарів, обмеження на які можуть завдати шкоди санкціонованій державі без наслідків для держав, що приймають ці каральні заходи [77].

А. Старостіна та В. Кравченко під економічними санкціями пропонують розуміти форму примусової зовнішньої політики, яку одна або декілька держав провадять проти іншої держави, використовуючи прямі або опосередковані економічні інструменти (торгівля, фінанси тощо), щоб примусити її змінити свою економічну або публічну поведінку [79, с. 5]. При цьому, така публічна або економічна поведінка неодмінно впливає із існуючих міжнародно-правових зобов'язань, що дає змогу стверджувати про функціональну спрямованість економічних санкцій - створити механізм неухильного додержання державами відповідних зобов'язань.

Отже, аналіз запропонованих визначень дозволяє дійти висновку, що незважаючи на відсутність єдиного доктринального підходу до розуміння міжнародних економічних санкцій, усталеною є їх детермінація – як одного із видів примусових заходів, які застосовуються до держав у рамках настання міжнародно-правової відповідальності.

Примус як елемент методу функціонування міжнародного права представляє собою не насильство, а один із засобів реалізації права. Його необхідна ознака – правомірність. Примус має бути правомірним як за підставою, так і за методами та об'ємом. Правомірність визначається, у першу чергу, основними цілями та принципами міжнародного права [52, с. 283].

З огляду на вказане, цілком обґрунтованим є зазначений підхід до визначення економічних санкцій, оскільки сучасна міжнародна практика відійшла

від уявлення про примус як виключно застосування військової сили до держави-порушниці міжнародно-правових норм. У контексті зазначеного, примусові заходи означають будь-які обмеження (політичного або економічного характеру), які має знати держава у разі порушення міжнародного права. Санкції, перш за все, мають правомірний характер.

Однак, санкції є лише одним із видів примусових заходів, які мають власну специфіку застосування. Як зазначає Ю. Малишева, санкції мають ті ж самі загальні ознаки примусових заходів, тобто вони такою саме мірою є заходами, спрямованими на примушення суб'єкта до небажаної для нього дії, яку він відмовляється вчинити добровільно. Втім, санкції відрізняються притаманними лише їм видовими ознаками, зокрема, це завжди правомірні заходи, спрямовані на припинення міжнародного правопорушення або спонукання до виконання зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої міжнародним правопорушенням [25, с. 321]. З аналізованого визначення випливає важлива юридична ознака економічних санкцій - правомірність їх застосування, тобто дотримання передбаченого міжнародно-правовими документами механізму реалізації накладення міжнародних економічних санкцій, що включає правомірність підстав їх застосування, відповідність накладеного виду санкцій меті його застосування, дотримання прав та інтересів інших суб'єктів міжнародного права.

Водночас, не можна однозначно сприймати економічні санкції як вид міжнародно-правової відповідальності, й ототожнювати вказані поняття. У науці висловлюється думка, що міжнародно-правова відповідальність – це обов'язок відновлення порушених прав та відшкодування, а м - - - це засіб, з допомогою якого відновлюють порушені права та домагаються відшкодування [56, с. 147].

Однак не завжди економічні санкції вважаються видом міжнародно-правової відповідальності, через ускладнений механізм їх застосування та настання негативних наслідків не лише державі, яка порушує норми міжнародного права, але й державам, які перебувають в економічних зв'язках з нею.

Досить поширеною оманю щодо терміну «економічні санкції» є те, що під ними розуміються практично будь-які заходи економічного характеру, що застосовуються в міжнародному праві незалежно від того, чи передувало їм порушення зобов'язань. Між тим, на думку багатьох вчених, поняття «санкція» повинно розглядатися в рамках відповідальності в міжнародному праві, як наслідок вчинення державою певного протиправного діяння [1, с. 160] з чим можна погодитися, адже визначаючи юридичну природу економічних санкцій, слід пам'ятати, що їх результатом є сприйняття державою економіко-правових або інших обмежень чи інших наслідків негативного характеру, а сам термін «санкція» пов'язується із концепцією настання відповідальності за порушення зобов'язань. Таким чином, застосування економічних санкцій незалежно від порушення зобов'язання нівелюватиме основні засади принципу справедливості у суспільстві.

Варто зазначити, що у зарубіжній науковій літературі існують дещо відмінні від поглядів українських вчених гіпотези щодо розкриття змістовної сутності економічних санкцій.

Так, М. Сміт зазначає, що поняттям «економічні санкції» охоплюється політика обмеження торгівлі між суверенними країнами, включаючи так звані «бойкоти» та «ембарго». Бойкоти пов'язуються із відмовою купувати товари або послуги у постачальника, а ембарго застосовується, коли жодні товари або послуги не будуть постачатися покупцеві [77].

Проте, на його думку, застосування економічних санкцій – найкращий політичний інструмент, який запобігає збройному конфлікту, однак, найчастіше санкції та війна застосовуються одночасно, що заважає механізму санкцій бути достатньо ефективним для врегулювання порушення стороною міжнародно-правових зобов'язань [32]. На мою думку, така точка зору є дещо звуженою з огляду на комплексність юридичного характеру економічних санкцій та плюралізм цільового призначення механізму їх застосування. Дійсно, непоодинові випадки одночасного застосування економічних санкцій та військових заходів, однак їх синхронне застосування обумовлюється коли метою економічних санкцій є обмеження військового потенціалу держави.

Д. Балдвін, розуміючи економічні санкції як комплексну категорію міжнародного права, пропонує щонайменше три підходи до їх дефініції:

- 1) вузьке розуміння економічних санкцій, які застосовуються як економічні заходи щодо примусового виконання норм міжнародного права;
- 2) категорія цінностей щодо якої передбачається скорочення або збільшення в країні, якій адресуються санкції;
- 3) концепція економічних технік управління державними справами [60, с. 36].

Критикуючи ідеї Д. Балдвіна в контексті третього аспекту розуміння економічних санкцій, Д. Доксі вказує, що воно вичерпує розуміння змісту санкцій, дозволяючи описувати будь-які політично заангажовані дії примусового характеру зовнішньоекономічної політики [65, с. 10]. Вона характеризувала економічні санкції, як один із найчастіше застосовуваних видів санкцій, які, з одного боку, є несмертоносними засобами вчинення тиску, та з іншого, як такого виду санкцій, який має високий ступінь впливу на держави [65, с. 12]. Як випливає із запропонованої дефініції, застосування економічних санкцій до держави, яка порушує свої міжнародні зобов'язання є найгуманнішим методом управління зовнішньоекономічними справами країни.

К. Люмен, розглядаючи санкції як інструмент примусової дипломатії, який допомагає досягти політичних цілей без необхідності звернення до військових сил, вказує на те, що така стратегія не може бути універсальною для запобігання конфліктів й не завжди за допомогою санкцій досягаються цілі, для яких вони запроваджувалися [69, с. 14]. Тобто автором ставиться під сумнів ефективність застосування економічних санкцій без одночасної реалізації інших заходів примусу.

Іншим, не менш складним, але важливим аспектом при дослідженні міжнародних економічних санкцій та механізму застосування, є питання про їх види, поліваріативність яких обумовлюється різними критеріями для класифікації таких санкцій.

У літературі, залежно від порядку застосування, економічні санкції поділяють на індивідуальні та колективні. На думку Д. Ф. Кононенко, індивідуальні економічні санкції – це ніщо інше, як контрзаходи, тобто такі, що застосовуються окремою державою (державами) як відповідь на порушення права, а колективні – санкції, що приймаються в рамках Ради Безпеки ООН [18, с. 247], з чим можна погодитися частково. Так, і санкції, і контрзаходи спрямовані на застосування заходів міжнародно-правової відповідальності, однак суттєва їх відмінність – суб'єкт їх запровадження (санкції застосовуються або ООН або ж окремими державами, групами держав з відома ООН, контрзаходи ж є індивідуальною реакцією держави або декількох держав на порушення іншою державою норм міжнародного права.

Розкриття сутності такої класифікації та визначення лише індивідуальних санкцій як контрзаходів має об'єктивне підґрунтя, оскільки в юридичній літературі загальне поняття «санкції» ототожнюється з контрзаходами.

Наприклад, серед представників вітчизняної науки міжнародного права, Ю. Ю. Блажевич пропонує об'єднати ці поняття у загальне поняття «міжнародно-правові примусові заходи», під якими він розуміє особливі заходи правоохорони й правозастосування, які забезпечують дотримання принципів та норм міжнародного права, порушені внаслідок вчинення міжнародно-протиправного діяння, шляхом правомірного застосування потерпілою державою (державами, міжнародним співтовариством) примусу в обсязі, видах та формах, що відповідають вчиненому міжнародно-протиправному діянню [4, с. 63].

Аналогічну позицію щодо відсутності будь-яких відмінностей між санкціями та контрзаходами підтримують В. Е. Теліпка та А. С. Овчаренко [52, с. 30]. В цілому погоджуючись із науковцями, слід зазначити, що як санкції, так і контрзаходи спрямовані на припинення міжнародних правопорушень та здійснення попереджувального контролю за дотриманням міжнародного порядку та законності, що дозволяє їх об'єднати в один інститут міжнародно-правових примусових заходів.

Санкції Ради Безпеки ООН можуть застосовуватися у різних формах, відповідно до їх основної мети: ембарго, зупинення технічного обслуговування, блокування іноземних активів, обмеження доступу до фінансових ринків [26, с. 92]. Варто зазначити, що Статут ООН не дає вичерпного переліку економічних санкцій: які можуть застосовуватися Радою Безпеки ООН, а тому можуть застосовуватися й інші форми міжнародних економічних санкцій: однак із дотриманням принципів пропорційності, співрозмірності, справедливості та ефективності їх застосування.

Ембарго є найпопулярнішим інструментом економічного обмеж
і під ним, зазвичай, розуміють заборону органам держави на зовнішньоекономічні зв'язки з державою-правопорушником, призупинення експорту певних видів товарів, груп товарів або х імпорту [57, с. 102]. За таких умов, запровадження режиму ембарго щодо держави-порушниці норм міжнародного права спричиняє суттєву шкоду економічному розвитку цієї держави та як наслідок - зниження цін на ринку, зростання банкрутств підприємств та рівня безробіття населення тощо.

Зарубіжні дослідники виділяють також первинні та вторинні міжнародні санкції. Якщо перші передбачають притягнення до кримінальної відповідальності або ж накладання штрафу, то вторинні саме є заходами економічного характеру, які реалізуються для політичних цілей з тим, щоб примусити країну змінити свою політику або практику здійснення економічних відносин [61, с. 10]. При цьому, вторинні економічні заходи мають комплементарний характер: вони застосовуються у тому випадку, коли не було досягнуто мети первинних заходів і держава, проти якої застосовувалися заходи не припинила порушення міжнародно-правових норм та не виконує своїх зобов'язань.

Статут ООН не надає конкретного переліку заходів економічного характеру, які можуть застосовуватися до держав, у разі порушення ними норм міжнародного права. Однак практика застосування ст. 41 Статуту ООН дозволяє дійти до висновку про те, що економічні санкції можуть реалізовуватися у багатьох формах.

Досить поширеною є практик

допо

ною резолюцією [25, с. 89]. Формами торгівельних санкцій є ембарго, бойкот, збільшення штрафів, тарифна дискримінація, відзив режиму найбільшого сприяння, «чорні списки», демпінг, відмова у видачі дозволів на імпорт та експорт тощо [61, с. 41]. Отже, фінансові санкції завжди є цілеспрямованими, тобто вони застосовуються лише на певне коло суб'єктів (конкретні фізичні або юридичні особи), та предметними (застосовуються відносно майна вказаних суб'єктів). Торгівельні ж санкції мають більш «глобальний» характер і спрямовані на широке коло суб'єктів.

Практичні випадки, коли економічні санкції застосовуються до одного суб'єкта міжнародного права, а наслідки розповсюджуються й на інших, не винних суб'єктів, призвели до необхідності застосування так званих «розумних» економічних санкцій, що включають заморожування фінансових активів та блокування фінансових угод представників політичних еліт, дії яких стали причиною введення санкцій тощо [1, с. 163–164]. Іншими словами, головна мета "розумних санкцій" полягає у зміні політичного курсу держави шляхом уникнення заподіяння економічної шкоди населенню відповідної держави, натомість здійснюючи вплив на осіб, які сприяють функціонуванню режиму управління державою, який не відповідає нормам міжнародного права.

«Розумні» санкції виникли в протилежність всеохоплюючим санкціям, які можуть шкодити правам та інтересам мирного населення, й тому спрямовуються на конкретних осіб, які винні у порушенні міжнародного правопорядку. Вони були введені в обіг в 1990–1991 рр. після вторгнення Іраку до Кувейту, як наслідок усвідомлення неможливості застосування суцільних економічних санкцій, в результаті яких страждають треті країни та цивільне населення.

, які спрямовуються на обмеження в певній галузі економіки, наприклад, енергетичній, машинобудівній, оборонній тощо. Секторальні санкції, за характером впливу, можуть передбачати обмеження фінансового, науково-технологічного, візового або іншого спрямування, проте, переважно, являють собою заборону поставок, продажу або передання товарів та сировини [25, с. 80–81]. Тобто, суть вказаних санкцій полягає у тому, що їх адресат – конкретно визначені особа або група осіб, які зазнаватимуть негативних наслідків економічного характеру за порушення міжнародно-правових норм.

Аналізуючи тривалу практику застосування економічних санкцій, залежно від мотивації або цілей їх застосування, економічні санкції можуть бути політичними або неполітичними. Коли економічні санкції застосовуються для впливу на тарифну політику держави або на відносини з приватними іноземними інвестиціями, наприклад, вони є неполітичними, оскільки використовуються для досягнення, перш за все, економічних цілей. Якщо ж економічні санкції застосовуються для впливу на політику захисту прав людей, або у відповідь на військову агресію, ці економічні санкції є політичними, бо використовуються для досягнення політичних цілей. У сучасній міжнародно-правовій практиці економічні санкції, здебільшого, переслідують політичні цілі з тим, щоб змусити державу змінити свою політику шляхом впливу на економіку цієї держави.

Досить детальний перелік санкцій наводиться у Законі України «Про санкції» від 14.08.14 р. [37], та і хоча законодавець не диференціює ці санкції за характером, однак їх аналіз дозволяє дійти висновку, що у цьому переліку (25 видів санкцій) більшість із них є заходами економічного характеру.

Таким чином, враховуючи всі суттєві характеристики міжнародних економічних санкцій та оцінюючи їх роль та комплексне значення у сучасному глобалізаційному світу, уявляється можливим сформулювати таке визначення крізь призму колективних санкцій: міжнародні економічні санкції – це правомірний інструмент зовнішньої політики як засіб відповіді на порушення міжнародно-

правових норм державою-порушницею, з метою примусити її привести політику в певній сфері, відповідно до вимог міжнародного права, що здійснюється шляхом впливу на її торгівельні, фінансові, господарсько-виробничі та інші види відносин й економіку держави в цілому.

1.2. Поняття та структура механізму застосування економічних санкцій

У сучасному світі застосування економічних санкцій набирає обертів, оскільки вважається, що економічні санкції є альтернативним засобом відновлення міжнародного правопорядку та миру. Водночас, фундаментальне дослідження економічних санкцій у міжнародному праві, їх ефективність вимагає комплексного дослідження організаційно-правового механізму їх застосування.

Слід погодитися з Ю. В. Малишевою, що «процес запровадження санкцій починається з вивчення необхідності введення примусових заходів, встановлення наявності загрози міжнародному миру та безпеці» [25, с. 179].

Варто зазначити, що у вітчизняній доктрині міжнародного права відсутні комплексні напрацювання, присвячені цьому питанню, що свідчить лише про фрагментарність вивчення механізму застосування економічних санкцій.

Серед критеріїв ефективності санкцій ООН, слід визначити імперативність санкцій, оперативність, термін дії, масштаб, характер, відповідність характеру покарання правопорушення, комплексний характер та координаційність при застосуванні. Невідповідність сучасної практики визначеним критеріям зумовлена дією ряду факторів: недосконалість сучасних концепцій санкцій, відсутність чіткої статутної регламентації дій, спрямованих на вирішення проблем, пов'язаних із застосуванням санкцій, можливість блокування рішень про санкції [34, с. 14].

Очевидно, що впровадити на міжнародному рівні єдиний правовий механізм застосування економічних санкцій неможливо через диференційованість рівнів їх реалізації, про що буде йтися далі. Однак, для того, щоб механізм застосування міжнародних економічних санкцій був прозорим та ефективним, він повинен підпорядковуватися загальноімперативним керівним засадам.

Механізм застосування економічних санкцій формується в рамках інструментальної парадигми, оскільки він передбачає використання різноманітного інструментарію впливу на таргетовану країну з метою нанесення їй економічних збитків та примусу до виконання вимог країни-санкціонера чи міжнародної організації.

Як зазначає, А.С. Філіпенко зміст і структура механізму економічних санкцій є мультидисциплінарними, що відображає взаємодію економіки, політики, права та ін. Механізм економічних санкцій має трьохрівневу ієрархічну структуру, яка включає: глобальний, георегіональний (регіонально-інтеграційний) та національно-державний рівні, кожен з яких відображає особливості, методи і засоби застосування економічних санкцій [55].

М. Голдман, вказуючи на відсутність єдиного механізму застосування економічних санкцій, пов'язує його із конкретними цілями, для яких економічні санкції застосовуються. Наприклад, якщо метою застосування санкцій є зміна політики або запобігання незаконній діяльності, то можуть застосовуватися як непрямі (економічні або нематеріальні засоби впливу), так і прямий механізми. Якщо ж метою економічних санкцій суб'єкт їх застосування ставить покарання винної держави у порушенні норм міжнародного права, в такому випадку, як покарання, накладається матеріальна шкода, й санкції відображають міжнародний осуд [67, с. 10].

Аналіз спеціальної юридичної літератури, наукових напрацювань вітчизняних вчених дозволив зробити висновок про фрагментарність розвитку наукової думки про поняття та структуру механізму застосування економічних санкцій й дослідження даної теми в контексті аспектів міжнародно-правової відповідальності.

У вітчизняній юридичній літературі при з'ясуванні принципів застосування міжнародних економічних санкцій посилаються на Дж. Кроуфорда, який наводив такі принципи застосування економічних санкцій:

- 1) мають застосовуватися лише щодо держави, яка вчинила міжнародно-протиправне діяння, в результаті якого потерпілому суб'єкту міжнародного права (державі чи міжнародній організації) заподіяно шкоду;
- 2) можуть застосовуватися лише потерпілою державою чи міжнародною міжурядовою організацією;
- 3) протиправний характер діяння, що є

. При цьому, застосування санкцій не повинно створювати умов для порушення основних принципів міжнародного права чи порушення прав і свобод людини;

4) єдиною метою застосування санкцій є відновлення правомірних прав та інтересів потерпілого суб'єкта шкоди. Застосування санкцій з будь-якою іншою метою не допускається і само по собі є міжнародним правопорушенням;

5) режим санкцій має забезпечувати повернення до попереднього стану, що існував до вчинення міжнародного правопорушення, і не повинен заподіювати державі-правопорушниці, щодо якої і застосовуються санкції, незворотної шкоди.

Механізм використання міжнародних економічних санкцій є цілісною системою принципів, форм, методів та інструментів, покликаних примусити країну-порушника визнаних правил поведінки у межах світової спільноти привести свою поведінку та дії стосовно інших країн у відповідність із нормами міжнародного права [49].

Механізм же застосування економічних санкцій у міжнародному праві є комплексним поняттям, оскільки він охоплює цілу низку інституційно-функціональних вимог, які мають бути дотримані при врегулюванні питання про можливість застосування міжнародних економічних санкцій.

Тому, в контексті цього дослідження, механізм застосування міжнародних економічних санкцій може бути охарактеризований як:

- 1) діяльність уповноважених суб'єктів міжнародного права, спрямована на застосування до винної особи примусових заходів економічного характеру за вчинене міжнародно-правове правопорушення;
- 2) процедура накладання на осіб, винних у порушенні норм міжнародного права засобів примусового характеру економічної спрямованості (процедурно-процесуальний аспект механізму застосування економічних санкцій);
- 3) відносин, що складаються між суб'єктами міжнародного права, які виникають у процесі накладення міжнародних економічних санкцій.

Структурними елементами механізму застосування міжнародних економічних санкцій у міжнародному праві пропонується вважати такі:

- 1) підстава їх застосування;
- 2) мета застосування економічних санкцій;
- 3) принципи застосування міжнародно-економічних санкцій;
- 4) суб'єкт застосування міжнародних економічних санкцій;
- 5) об'єкт (адресат) застосування економічних санкцій.

Двокомпонентність механізму застосування економічних санкцій у міжнародному праві також обумовлює відсутність єдиної методології та організаційно-структурного порядку їх реалізації.

Такими компонентами є: міжнародно-правовий (конвенційний механізм), який складається із договірних норм, звичаєвих норм, рішень міжнародних органів і організацій; інституційний механізм застосування міжнародних санкцій, який включає держави, організації та органи (комітети, комісії, судові органи) [16, с. 121–122].

Щодо підстав для застосування економічних санкцій у міжнародному праві, санкції можуть застосовуватися лише в разі вчинення міжнародного навмисного делікту. Застосування санкцій в інших випадках не можна вважати правомірним, тому що, власне кажучи, санкції є реакцією на навмисне здійснення протиправних дій чи навмисне заподіяння збитку [52, с. 295].

При цьому, реалізації механізму застосування економічних санкцій має передувати превентивно-попереджувальна робота суб'єктів застосування санкцій, що відповідає демократичним принципам міжнародного права.

Серед основних вихідних положень міжнародно-правової доктрини є мирне вирішення спорів, яке впливає із ст. 33 Статуту ООН. Відповідно до цієї статті, сторони, які беруть участь у спорі, продовження якого загрожуватиме підтриманню міжнародного миру та безпеки, повинні, передусім, врегулювати спір шляхом переговорів, дослідження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів або домовленостями чи іншими мирними засобами за власним вибором [50].

З вказаного випливає, що механізм застосування міжнародних економічних санкцій може бути застосований лише у випадках:

- 1) якщо виникає спір між суб'єктами міжнародного права;
- 2) коли учасники спору вичерпали всі можливі мирні засоби його врегулювання;
- 3) якщо суб'єкт міжнародного права відмовляється припинити порушення міжнародно-правових норм;
- 4) якщо подальше існування спору порушує міжнародний правопорядок та загрожує міжнародному миру та безпеці.

При цьому, деякі науковці переконані, що підставою для застосування санкцій є не стільки факт міжнародного правопорушення, скільки відмова виконати міжнародні зобов'язання з ліквідації наслідків такого правопорушення [16, с. 115], оскільки суб'єкт міжнародного права після спроби мирного врегулювання спору відмовляється дотримуватися міжнародно-правових зобов'язань. За таких умов, факт вчинення міжнародного правопорушення скоріше є передумовою, а відмова від виконання міжнародно-правових норм – підставою.

Оскільки економічні санкції розглядаються як форма міжнародно-правової відповідальності, то можна навести діаметрально протилежну думку Ю. Ю. Блажевича, який переконаний, що «єдиною фактичною підставою цієї

відповідальності є вчинення міжнародно-протиправного діяння». Під останнім він розуміє «протиправну поведінку суб'єкта міжнародного права у формі дії або бездіяльності, яка посягає на дійсні законні права та інтереси інших суб'єктів міжнародного права, нормальне функціонування механізму міжнародно-правового регулювання, міжнародний правопорядок, і обумовлює шкідливі наслідки матеріального і (або) нематеріального характеру» [4].

Варто зазначити, що механізм міжнародно-правових санкцій вводиться в дію на підставі норм, які покликані врегулювати застосування санкційного примусу. Складовими системи санкційних міжнародно-правових норм є три групи таких норм: договірні, звичаєво-правові та інституційні [6, с. 172].

Таким чином, механізм застосування економічних санкцій має бути підпорядкований нормам міжнародного права. Водночас, неодмінною умовою можливості застосування економічних санкцій є прогнозування їх негативних наслідків. Так, в одній із своїх доповідей, Комітет з економічних, соціальних та культурних прав зауважив, що при виборі відповідного механізму санкцій повинні враховуватися права людини, має бути забезпечений належний контроль за їх виконанням [83].

Типовим для міжнародно-правових санкцій, незалежно від організаційних форм їх здійснення є те, що вони завжди є примусовими заходами, які застосовуються лише у відповідь на міжнародні правопорушення [6, с. 33].

Іншим, не менш важливим структурним елементом механізму

), та мають визначену мету щодо припинення певних міжнародних правопорушень. Завдяки визначенню суб'

завжди мають направлено-впорядковану скерованість.

Головна мета санкцій (в тому числі економічних) полягає в тому, щоби спонукати відповідальну за міжнародно-протиправне діяння державу (міжнародну організацію) припинити міжнародне правопорушення, якщо воно триває, та

виконати покладені на неї правовідносинами відповідальності зобов'язання [24, с. 174].

Отже, під час вирішення питання про застосування економічних санкцій суб'єкти міжнародного права, які їх накладають повинні чітко усвідомлювати мету санкційних заходів, тобто те, для чого саме вони вводяться. Дотримання цільового підходу при застосуванні економічних санкцій сприятиме ефективності їх застосування та матиме позитивний результат.

Таким чином, цільовим призначенням міжнародних економічних санкцій є захист охоронюваних міжнародно-правовими нормами інтересів потерпілих від протиправних діянь суб'єктів. При цьому, характер таких інтересів має виходити за рамки державних (національних) інтересів і, передусім, стосуватися міжнародної безпеки та правопорядку.

Суб'єктом застосування міжнародних економічних санкцій можуть бути держави та міжнародні організації.

У науці існує думка, що, застосовуючи міжнародно-правові санкції, держави та міжнародні організації мають враховувати межі санкційної компетенції один одного. Визначення обсягу санкційної компетенції держав не викликає особливих складнощів, оскільки вони володіють однаковими юридичними прерогативами, що випливають із норм сучасного міжнародного права. Санкційна компетенція міжнародних організацій має індивідуальний характер й, очевидно, різний обсяг [6, с. 149].

Однак, в контексті дослідження саме економічних санкцій, формальний критерій їх застосування, який спирається на рівність держав на міжнародній арені, не може сприйматися однозначно. Практика реалізації економічних санкцій у міжнародному праві свідчить, що лідером по застосуванню механізму індивідуальних санкцій у сучасному світі є США, економіка яких є найінтегральнішою серед інших країн, та відіграє ключове значення у глобальній економіці. Тобто, хоча всі держави мають рівні можливості для застосування економічних санкцій, проте ефективність та результат від їх застосування буде залежати від авторитету держави у системі глобальних ринкових відносин, що

визначатиме рівень впливу на економіку держави-адресата санкцій. Яскравим прикладом зазначеного є значний спад економіки Ірану внаслідок застосування економічних санкцій США.

Водночас, слід погодитися з тими науковцями, які оспорюють застосування економічних санкцій виключно потерпілим суб'єктом, про що свідчить сучасна ситуація застосування економічних санкцій щодо Російської Федерації іншими впливовими країнами світу, як акт респонденції на військову агресію проти України.

Пріоритет забезпечення міжнародного миру й правопорядку у Світі сприяв поширенню санкційної політики проти Російської Федерації, яка порушує вимоги міжнародної безпеки й миру, з боку США, як найбільш активного суб'єкта застосування економічних санкцій проти РФ, та країн ЄС.

Говорячи про ефективність застосування економічних санкцій проти РФ декількома суб'

се

ського

рубля у 2014 році. Дослідження Bloomberg

—

ську економіку протягом

2014—2017 років мо

—

валюти — рубля — приблизно

вдвічі [48].

Концептуального положення набуває те, що держава, яка застосовує економічні санкції, має утримуватися від введення в дію застосування будь-яких односторонніх економічних заходів, які не відповідають міжнародному праву та Статуту ООН й перешкоджають досягненню цілей економічного розвитку [9].

Останнім часом все більшого занепокоєння викликає випадки одностороннього застосування економічних санкцій, не санкціонованих відповідними органами або таких, що не відповідають нормам міжнародного права.

Як вже було зазначено, лідером по застосуванню економічних санкцій є США. Так: в резолюції Генеральної Ассамблеї ООН А/58/301 наводиться інформація дослідження організації USA Engage, згідно з якою США відкрито застосовують економічні санкції щодо 78 країн, 60 з яких відносяться до категорії країн, що розвиваються. Крім того, 75 держав, які представляють 52 % всього населення світу, піддавались загрозі односторонніх санкцій з боку США [17, с. 58].

Дослідження суб'єкта накладення міжнародних економічних санкцій має важливе практичне значення. Якщо говорити про колективні економічні санкції, то їх застосування реалізується на двох рівнях, залежно від інституційної складової: універсальний та регіональний. В рамках першого рівня, суб'єктом застосування міжнародних економічних санкцій є Рада Безпеки ООН, яка, відповідно до Статуту ООН, за наявності загрози міжнародному миру та безпеці має право вирішувати, які заходи, не пов'язані із застосуванням військових, сил повинні застосовуватися до порушників.

Регіональний інституційно-правовий рівень механізму застосування економічних санкцій пов'язаний із регіоналізацією та глобалізацією міжнародних правовідносин. Сьогодні міжнародні міжурядові організації, які відображають регіональний рівень, стали активними учасниками накладення міжнародних економічних санкцій. До таких організацій слід віднести ЄС, ЛАД (Ліга арабських держав), ОАЕ (Об'єднані Арабські Емірати), ОАГ (Організація американських держав) тощо. Такі учасники міжнародних правовідносин можуть реалізовувати механізм економічних санкцій як самостійно, так і з іншими суб'єктами міжнародного права, в тому числі окремими державами.

Прикладом застосування санкцій на регіональному інституційному-правовому рівні є санкційний режим ЛАД проти Сирії з метою зупинення насильства щодо антиурядових демонстрантів.

Так: 27 листопада 2011 р. ЛАД прийняла рішення про введення санкцій, переважно економічних, проти Сирії, які серйозно вплинули на економічну ситуацію в країні : була підірвана економіка держави, проте й досі не досягнуто політичного вирішення сирійського конфлікту [28].

Щодо об'єктів (адресатів) економічних санкцій. Відповідно до вимог міжнародного права, об'єктом застосування економічних санкцій може бути лише той суб'єкт міжнародного права, який порушив основоположні міжнародно-правові норми. При цьому, застосовуючи механізм економічних санкцій, держава або міжнародна організація, що їх реалізує, не повинна спричиняти негативні наслідки для третіх сторін.

Цей принцип впливає із Декларації тисячоліття ООН, затвердженої резолюцією 55/2 Генеральної Асамблеї від 08.09.2000 р., в якій стратегічним напрямком визнається зведення до мінімуму несприятливих наслідків введених ООН економічних санкцій для невинних груп населення та третіх сторін [10].

Однак, все-таки, в деяких випадках застосування економічних санкцій є обгрунтованим й щодо третіх сторін. Наприклад, В. А. Василенко таку можливість пов'язує із ситуацією, коли цей суб'єкт явно й безпосередньо сприяє здійсненню або продовженню міжнародного правопорушення, всупереч нормам міжнародного права [6, с. 157].

Досить усталеною є концепція застосування санкцій до держав, міжнародних міжурядових організацій або транснаціональних рухів та об'єднань, які порушили норми міжнародного права [25, с. 37]. Водночас, виключається можливість застосування економічних санкцій до фізичних та юридичних осіб, оскільки вони не є безпосередніми суб'єктами міжнародного права.

Однак, сучасна практика застосування механізму економічних санкцій свідчить про можливість оспорювання наведеного твердження. Вдається доцільним зазначити, що в контексті інтенсифікації реалізації концепту цілеспрямованих санкцій, та з метою уникнення негативних наслідків обмежувальних заходів економічного характеру для не винних у вчиненні

міжнародного правопорушення суб'єктів, економічні санкції можуть застосовуватися й до фізичних та юридичних осіб.

Як приклад, можна навести національну практику. Так, рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 р., були введені персональні спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) до фізичних та юридичних осіб Російської Федерації [36].

Така позиція підтримується О. В. Тарасовим, який, досліджуючи юридичну природу цілеспрямованих санкцій, зазначає, що «сучасний персонологічний підхід, розрізняючи суб'єктів права на суверенні, юридичні та фізичні особи, чітко диференціює адресатів цілеспрямованих міжнарод - за суб'єктним складом» [51, с. 118].

Радою Безпеки ООН наразі проводиться політика адресного поіменного застосування економічних санкцій по відношенню до конкретних осіб або політичних груп, що несуть пряму відповідальність за вчинення міжнародних правопорушень. Адресність застосування санкційного механізму досягається шляхом складання Переліку осіб та організацій. Вперше така практика була використана при здійсненні режиму економічних санкцій щодо організації «Аль-каїда» та руху «Талібан» [47, с. 16].

Так, у Резолюції 1988 (2011), ухваленою Радою Безпеки на її 6557-му засіданні 17 червня 2011 р., Рада Безпека постановила, що всі держави повинні в обов'язковому порядку заморозити активи та ввести заборону на поїздки та ембарго на поставку зброї щодо окремих осіб та організацій, які внесені в перелік, створений на підставі пункту 1 цієї ж резолюції. Згідно пункту 2 резолюції, всі імена та назви в розділі А ("Фізичні особи, пов'язані з рухом "Талібан") та В ("Юридичні особи та інші групи й підприємства, пов'язані з рухом "Талібан") зведеного переліку 1267 (1999) станом на 17 червня 2011 року були перенесені в санкційний перелік 1988 (2011) [39].

Отже, з огляду на практичний досвід застосування економічних санкцій, які негативно впливають не лише на винну особу чи державу, але й на інших суб'єктів міжнародного права, що, у свою чергу, нівелює засади справедливості й інші

основоположні принципи міжнародного права, порушує права людини тощо, не виключається можливість розширення кола адресатів міжнародних економічних санкцій за рахунок фізичних та юридичних осіб. Адже головним критерієм при вирішенні питання про можливість застосування обмежувальних заходів вважається оцінка дій суб'єкта як таких, що загрожують міжнародному миру та безпеці й порушують міжнародний правопорядок.

Таким чином, механізм застосування економічних санкцій не є панацеєю та не позбавлений можливості провокувати зворотній ефект від його реалізації, в тому числі, шляхом розповсюдження негативних наслідків економічного характеру й на інших суб'єктах, які не є таргетованим учасником процесу накладення економічних санкцій. Але найгіршим сценарієм розвитку таких подій є ситуації, коли таких наслідків зазнає населення держави, на яку накладаються економічні санкції, яке формально не є об'єктом економічних санкцій, що, у свою чергу, порушує норми міжнародного гуманітарного права.

Найбільш яскравим прикладом в цьому аспекті є санкційний режим проти Іраку. Всеохоплюючі міжнародні економічні санкції щодо Іраку були введені резолюціями Ради Безпеки ООН в 1991 році як реакція світового співтовариства на вторгнення іракських військ на територію сусіднього Кувейту в серпні 1990 р. Наслідком більш як десятилітнього економічного бойкоту Іраку було значне погіршення життя населення, загибель мирних громадян, дефіцит медичного обладнання та медикаментів, зростання дитячої смертності [15].

Підсумовуючи, слід зазначити, що аналіз проведеного дослідження щодо поняття та структури механізму застосування економічних санкцій не має належного теоретико-правового обґрунтування, про що свідчить відсутність комплексного правового дослідження зазначеного аспекту в доктрині міжнародного права.

На міжнародному рівні також відсутній уніфікований механізм застосування економічних санкцій. Тому створення такого механізму, його правове забезпечення, розробка ключових критеріїв застосування економічних санкцій, прогнозування можливих негативних наслідків для третіх сторін впливатиме на

ефективність економічних санкцій, зокрема, та на забезпечення міжнародного правопорядку в цілому.

У зв'язку із зазначеним, під механізмом застосування економічних санкцій у нормативному аспекті пропонується розуміти сукупність міжнародно-правових документів, які закріплюють процедурні норми реалізації відносин у сфері застосування міжнародних економічних санкцій.

Механізм застосування економічних санкцій крізь призму процедурного аспекту пропонується визначати як діяльність уповноважених суб'єктів міжнародного права, спрямована на застосування до винної особи примусових заходів економічного характеру за вчинене міжнародно-правове правопорушення.

При цьому, структурними елементами механізму застосування міжнародних економічних санкцій у міжнародному праві пропонується вважати такі:

- 6) підстава їх застосування;
  - 7) мета застосування економічних санкцій;
  - 8) принципи застосування міжнародно-економічних санкцій;
  - 9) суб'єкт застосування міжнародних економічних санкцій;
- об'єкт (адресат) застосування економічних санкцій.

РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАСТОСУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ

2.1. Універсальний інституціонально-правовий механізм застосування економічних санкцій

Слід наголосити на тому, що важливим критерієм ефективності санкцій міжнародних організацій є точність дотримання порядку їх застосування. Якби досконалі не були юридичні гарантії ефективності санкцій, закладені в статуті міжнародних організацій, їх дієвість практично виявляється під час реалізації відповідних статутних положень. З цієї причини повне й точне виконання цих положень особливо важливо при реалізації санкцій. Практика «автоматичного» застосування санкцій у міжнародних організаціях ООН є суперечливою. Про їх застосування слід прийняти спеціальну постанову вищого органу міжнародних організацій ООН, що виключає «автоматичне» застосування санкцій адміністративними органами міжнародних організацій. Необхідно також точне виконання рішення про застосування санкцій органами міжнародних організацій ООН, їх посадовими особами та всіма державами-членами.

Іншими словами, при застосуванні санкцій міжнародними організаціями ООН повинні враховуватися як характер вчиненого правопорушення – примусові заходи, які застосовуються, повинні бути адекватні скоєному правопорушенню, – так і ті наслідки, які може викликати застосування санкцій. Особливо обережно слід вживати заходів по виключенню з міжнародного співробітництва та з організації в цілому. Виняток з міжнародного співробітництва може загальмувати прогресивний розвиток конкретної галузі економіки, культури, транспорту тощо всередині країни. Виключення з міжурядової організації може призвести до того, що міжнародна організація втратить можливість контролю над діями держави в спеціальній сфері співробітництва. Такі наслідки можуть негативно позначитися на становищі населення країни.

Застосування санкцій міжнародними організаціями ООН має бути спрямоване на досягнення конкретного соціального результату: припинення правопорушення, накладення відповідальності, яка передбачає не тільки відновлення колишнього положення, задоволення потерпілої сторони, але і покарання винного суб'єкта, виховання його в дусі поваги міжнародно-правових приписів. Усі ці цілі повинні бути досягнуті при найменших моральних, політичних, матеріальних та інших витратах.

Найбільше значення серед міжнародно-правових санкцій системи ООН належить санкціям, прийнятим Радою Безпеки ООН відповідно до Глави VII Статуту ООН, яка має назву «Дії щодо загрози миру, порушення миру та актів агресії» [50]. Відомий український юрист-міжнародник В. Г. Буткевич справедливо підкреслює, що «чинні норми міжнародного права вимагають, щоб застосуванню міжнародно-правових санкцій передували спроби мирного врегулювання конфлікту, який виник» [5, с. 501].

Санкції ООН слід розуміти як примусові заходи, що вживаються Радою Безпеки ООН щодо держави, яка відмовляється виконувати зобов'язання, що випливають з правовідносин міжнародної відповідальності. Як уже зазначалося, такі заходи закріплені в Главі VII Статуту ООН. Колективні санкції відповідно до Статуту ООН можуть вживатися тільки на підставі рішень Ради Безпеки ООН щодо держав, дії яких представляють собою загрозу миру або порушення миру. Такі санкції можуть виражатися в повному або частковому призупиненні економічних відносин, функціонуванні комунікацій – транспорту і зв'язку, в розриві дипломатичних відносин (ст. 41 Статуту ООН), а також у застосуванні збройної сили (ст. 42 Статуту ООН) – діях повітряних, морських і сухопутних сил проти держави-агресора, необхідних для підтримки або відновлення міжнародного миру і безпеки (демонстрації, блокади та інші операції збройних сил членів ООН). Сучасне міжнародне право встановлює особливий режим здійснення міжнародно-правових санкцій у відповідь на акти збройної агресії з огляду на надзвичайно небезпечний характер їх наслідків для всього міжнародного співтовариства. У таких випадках

правомірно й допустимо застосування всієї сукупності примусових заходів аж до збройного примусу за рішенням Ради Безпеки ООН.

Отже, постійно діючим органом ООН, на який, відповідно до Статуту, покладена головна відповідальність за підтримку міжнародного миру і безпеки, є Рада Безпеки (РБ). Рада має право застосовувати примусові заходи до держав, які порушують міжнародний мир і безпеку, у тому числі пов'язані із застосуванням збройної сили. Рішення РБ є обов'язковими для всіх держав, оскільки в даний час членами ООН є практично всі загальновизнані держави земної кулі.

На практиці діяльність РБ з підтримки миру полягає у визначенні тих чи інших санкцій проти держав-порушників (включаючи військові операції проти них); введенні миротворчих формувань і організації постконфліктного врегулювання. Головні органи Організації Об'єднаних Націй в офіційних документах використовують термін «санкції» лише щодо заходів, що вживаються Радою Безпеки ООН на підставі розділу VII Статуту ООН [54].

Такий підхід знайшов підтримку в ході роботи Комісії міжнародного права ООН – термін «санкція» був зарезервований для опису заходів, прийнятих тим чи іншим міжнародним органом [6, с. 229].

Термін «економічні санкції» Статутом ООН не передбачений. Водночас серед заходів, що вводяться Радою Безпеки в цілях відновлення міжнародного миру і безпеки, передбачається «повна або часткова перерва економічних відносин» (стаття 41 розділу VII Статуту ООН).

У практичному плані досить важко точно відокремити санкції строго економічного порядку від пов'язаних з ними санкцій політичного характеру. Можна виділити такі види санкцій, які здійснюються державами або міжнародними організаціями на підставі Резолюцій РБ ООН і мають найбільш виражений економічний характер:

1. Торгові (комерційні) санкції:
  - повне (всеосяжне) ембарго;
  - часткове (вибіркове) ембарго;
  - припинення технічного обслуговування.

2. Фінансові санкції:

- припинення надання фінансової допомоги;
- блокування іноземних активів уряду;
- обмеження доступу на фінансові ринки.

Слабо виражений економічний ефект можуть мати й інші санкції, такі як, наприклад, заборона на переміщення за кордон своєї держави певних осіб або груп осіб; заборона на переміщення будь-яких засобів сполучення; припинення наукового і технічного співробітництва тощо [21, с. 69].

Відповідно до резолюцій Ради Безпеки ООН, національні уряди зобов'язані вводити санкції проти тих чи інших держав. Одночасно Рада Безпеки повинна накладати санкції тільки в тих випадках, коли дипломатичні засоби не мали результату.

Санкції в кожному конкретному випадку можуть включати різні рівні економічних і торгових дій, які можливі також у поєднанні зі специфічними санкціями, такими як ембарго на постачання озброєнь, заборона на подорожі для чиновників тієї чи іншої країни або окремих видів транспорту, фінансові або дипломатичні обмеження тощо. Останнім часом у доктрині міжнародного права, особливо західного, стає популярною ідея «цілеспрямованих» (targeted) або «розумних» (smart) санкцій, які б в меншій мірі шкодили населенню тих країн, на які вони накладаються» [80; 64].

Це, зокрема, цільові дії проти зарубіжних грошових рахунків представників політичної еліти тієї чи іншої країни, які можуть заморожуватись або бути конфіскованими. Такі дії застосовувалися, зокрема, проти деяких африканських режимів, які ведуть війни, користуючись грошима, отриманими за рахунок торгівлі алмазами.

Таким чином, завдяки всім видам санкцій, Рада Безпеки ООН отримує вагомий важелі впливу на ті чи інші країни, вимагаючи від держав виконання положень своїх резолюцій. Практика застосування санкцій за весь час існування ООН створила певну базу для узагальнення їх форм і видів.

В арсенал санкцій входять всеосяжні економічні і торгові санкції і / або такі

досить конкретніші заходи, як ембарго на поставки зброї, заборона в'їзду або проїзду, фінансові або дипломатичні обмеження. Застосування обов'язкових санкцій покликане чинити тиск на державу або утворення для досягнення цілей, встановлених Радою Безпеки, без застосування сили.

Таким чином, санкції є важливим інструментом, за допомогою якого Рада Безпеки забезпечує виконання своїх рішень. Завдяки своєму універсальному характеру, Організація Об'єднаних Націй є особливо відповідним органом для введення таких заходів і контролю за їх дотриманням. За всю історію існування ООН Рада Безпеки застосовувала санкції проти Анголи, Афганістану, Гаїті, Демократичної республіки Конго, Іраку, Ірану, Корейської народно-демократичної республіки, Кот-д'Івуар, Ліберії, Лівії, Руанди, Сомалі, Судану, Сьєрра Леоне, колишньої Югославії, Ефіопії і Еритреї, ПАР, Південної Родезії.

Найважливішою акцією ООН щодо застосування примусових заходів до держави-порушника в порядку реалізації повноважень з підтримання міжнародного миру і безпеки, наданих ООН її Статутом, стало застосування всеосяжних санкцій проти Іраку в зв'язку з його агресією проти Кувейту. Можна сказати, що в історії ООН почалася нова епоха застосування санкцій. Ще одним прикладом застосування всеосяжних санкцій у практиці Ради Безпеки ООН є випадок введення примусових заходів, відповідно до Глави VII Статуту ООН, проти Гаїті в відповідно до Резолюції 841 (1993) від 16 червня 1993 [42].

У цій резолюції Рада Безпеки ввела ембарго на постачання Гаїті зброї і нафти, заморозила фінансові кошти Гаїті, що знаходилися в інших країнах, і заснувала комітет із санкцій. Сфера дії ембарго була розширена з тим, щоб вона охоплювала всі сировинні товари і продукти, за винятком поставок, призначених для медичних цілей, і продуктів харчування відповідно до Резолюції 917 (1994) від 6 травня 1994 [44].

Всеосяжні санкції, пов'язані з негативними гуманітарними наслідками, також вводилися по відношенню до Лівії. 31 березня 1992 року в своїй резолюції 748 (1992) [41] Рада Безпеки ООН ввела ембарго на поставки зброї і повітряне ембарго, скоротила чисельність лівійського дипломатичного персоналу, що

працює за кордоном, а також заснувала комітет Ради Безпеки з санкцій. Резолюцією Ради Безпеки ООН 883 (1993) [43] від 11 листопада 1993 року режим санкцій щодо Лівії був посилений. У цій резолюції Рада Безпеки, зокрема, схвалила заморожування лівійських коштів і фінансових ресурсів в інших країнах і ввела заборону на постачання до Лівії устаткування для переробки і транспортування нафти. Санкції проти Гаїті діяли до 1994 року [45], а проти Лівії до 2003 року [40].

17 квітня 2000 Рада Безпеки ООН створила на тимчасовій основі робочу групу з проблем санкцій [75], яка 18 грудня 2006 року направила до Ради Безпеки свої рекомендації [12] щодо підвищення ефективності санкцій Організації Об'єднаних Націй, що стосуються методів роботи комітетів ООН, їх координації, повноваження Секретаріату, координації з міжнародними організаціями, умов збереження і зняття санкцій, поточної оцінки режиму санкцій, моніторингу за процесом дії санкцій, цільові санкцій, побічного ефекту санкцій, виключення з режиму санкцій в гуманітарних цілях, допомоги країнам-членам ООН у накладенні санкцій. На основі цих досліджень було підготовлено серію рекомендацій, покликаних зменшити негативні гуманітарні наслідки застосування санкцій.

Так, зокрема, рекомендовано виключати продовольство, медикаменти і медичне устаткування з режиму санкцій. Рекомендовано також виключити сільськогосподарське, освітнє обладнання, а також поїздки за кордон з релігійними цілями з режиму санкцій. Раді Безпеки ООН було, зокрема, рекомендовано регулярно проводити огляд і оцінку режимів санкцій, їх політичних наслідків, їх ненавмисних наслідків для цивільного населення і, з урахуванням зобов'язань держав за міжнародним правом, вносити відповідні корективи, а також розробити стратегію в галузі комунікації (цілеспрямовані санкції повинні бути чітко пояснені і зрозумілі як заходи з підтримання міжнародного миру і безпеки, а не як каральні заходи) і докладати на постійній основі зусилля в галузі суспільної інформації спрямовані на цивільне населення держави – об'єкта санкцій і сусідніх держав, з роз'ясненням причин введення

санкцій з метою заохочення їх дотримання.

2.2. Регіональний інституціонально-правовий механізм застосування економічних санкцій

У силу того, що Європейський Союз (надалі – «ЄС») відіграє центральну роль в економічному, політичному, соціальному, правовому міжнародному розвитку на території Європейського континенту доцільним є дослідження юридичних механізмів застосування економічних санкцій на території ЄС. Історія введення санкцій ЄС не є довгою та бере свій початок із 1980-х років [63, с. 19].

Відповідно до положень ст. 215 Договору «Про функціонування Європейського Союзу», ЄС може прийняти рішення про повне або часткове припинення економічних і фінансових правовідносин із третіми державами [59, с. 88]. Механізм прийняття такого рішення є таким: кваліфікованою більшістю голосів на засіданні Ради ЄС утверджується таке рішення, яке попередньо ухвалюється спільною заявою Комісії та Верховним представником ЄС по іноземним справам та політики безпеки.

Існує три базові документи, які присвячені питанням застосування санкцій ЄС:

1. Базові принципи використання обмежувальних заходів (санкцій). Документ був розроблений комітетом по політиці та безпеці з метою створення політичних механізмів досягнення ефективного застосування санкцій та містить у собі три випадки, коли ЄС може запровадити санкції:

- реакція на міри, що узгодженні з Радою Безпеки ООН;
- автономне застосування санкцій ЄС з метою боротьби з тероризмом, поширенням зброї масового знищення;
- обмежувальні міри, направлені на підтримання поваги прав людини, демократії, законності і добросовісного державного управління [38, с. 33].

Правила застосування та розвитку обмежуючих мір (санкцій) у рамках загальної європейської політики по іноземним справам і безпеці. Цей документ

визначає порядок створення і реалізації обмежуючих мір, конкретні їхні види, критерії для визначення їхньої ефективності.

3. Найкращі практики для ефективного застосування обмежуючих мір, що реалізуються в Європейському Союзі. У цьому документі визначається порядок і покрокова інструкція того, як ідентифікувати фізичних та юридичних осіб, на яких повинні накладатись санкції та адміністративні механізми замороження активів.

Вищенаведені документи мають вирішальне значення у визначенні та регламентації питань введення санкцій, а застосовувані регламенти та рішення про безпосереднє введення санкцій відображають зміст положень цих документів.

Європейська комісія визначила санкції як «інструмент дипломатичного та економічного характеру, які сприяють зміні (третьої держави) діяльності чи політики, що пов'язана із порушенням міжнародного права чи прав людини чи політики, що не узгоджується із повагою верховенства права чи демократичних принципів [66].

Пунктом 1 ст. 24 Договору про Європейський Союз та ст. 275 Договору про функціонування Європейського Союзу визначено компетенцію Європейського суду справедливості на розгляд позовів зацікавлених осіб для контролю рішень, якими передбачаються обмежувальні міри проти фізичних та юридичних осіб.

Питання застосування економічних санкцій перебуває в площині координат зовнішньої політики. Це означає, що такого роду рішення повинно відповідати завданням, що визначені у п. 2 ст. 21 Договору про Європейський Союз, зокрема:

- захист цінностей ЄС, основних інтересів, безпеки, незалежності та цілісності;
- консолідація та підтримка демократії, прав людини і принципів міжнародного права;
- збереження миру, запобігання конфліктів і зміцнення міжнародної безпеки відповідно до цілей і принципів Статуту ООН, включаючи відносини, які стосуються зовнішніх кордонів;

- підтримка сталого розвитку в економічному, соціальному і екологічному секторах держав, що розвиваються, ставлячи основною метою викорінення бідності;
- підтримка інтеграції всіх країн у світову економіку, в тому числі за рахунок поступового скасування перепон для міжнародної торгівлі;
- сприяння культивуванню міжнародних заходів по збереженню і поліпшенню стану навколишнього середовища й надійному управлінню світовими природними ресурсами для того, щоб забезпечити його стійкий розвиток;
- надання допомоги населенню, країнам і регіонам, які стикаються з катастрофами, що викликаються природними або людськими факторами;
- розвиток міжнародної системи, заснованої на посиленій багатосторонній співпраці й ефективному глобальному управлінні.

У разі прийняття рішення про застосування санкцій ЄС до фізичних осіб, то такі особи, чиї активи були заморожені або стосовно яких прийнято рішення про заборону на в'їзд на територію ЄС, повідомляються про такі обставини шляхом направлення офіційного листа або через публікацію спеціального повідомлення в офіційному виданні ЄС [14, с. 110].

Важливим моментом є те, що санкції ЄС завжди повинні відповідати стандартам міжнародного права, не носити економічного мотиву вигоди, бути пропорційними до цілей, які ставляться перед введенням санкцій.

Економічні санкції в ЄС приймаються на підставі ст. 215 Договору про функціонування ЄС, що дозволяє здійснити переривання, частково або повністю зменшити економічні та фінансові відносини з третіми країнами де такі обмежувальні заходи необхідні для досягнення цілей, які переслідують економічні санкції. Інтереси безпеки ЄС та його держав-членів часто розглядаються як цінності що мають бути захищені та становити складову дослідження вказують, що охорона навколишнього середовища, охорона праці та безпека в цілому ЄС повинні розглядатись як елементи, що перебувають в орбіті захисту публічного порядку ЄС [62, с. 1207].

Окрім того, ліберальні цінності, яскравим прикладом яких є вільний рух товарів, осіб, послуг та капіталу, становлять ядро економічної кооперації ЄС і часто називаються цінностями, що становлять норми, які знаходяться під захистом публічного порядку ЄС.

Резолютивні частини в справах *Mostaza Claro* та *Asturcom* продемонстрували, що звичайне законодавство ЄС (secondary EU law) може бути застосоване для цілей захисту публічного порядку ЄС, якщо такі цінності, захищені в рамках законодавства ЄС і вважаються важливими для ЄС. Так, в обох згаданих кейсах поставало питання про захист публічного порядку щодо приписів, які закріплені в директивах. Суд справедливості ЄС вказав, що не лише основне законодавство ЄС (primary EU law), тобто договори ЄС, їхні поправки, додатки та договори про приєднання можуть становити центр інтересів публічного порядку, а також звичайне законодавство ЄС (secondary EU law) [81, с. 47].

Це означає, що важливі суспільні інтереси, захист яких визначається в тому числі в директивах ЄС, регламентах ЄС, можуть становити компонент публічного порядку ЄС.

Оскільки економічні санкції ЄС є інструментом, що направлений на досягнення цілей ЄС, що визначенні в первинному законодавстві ЄС (primary EU law), а саме гармонійний розвиток світової торгівлі, поступове скасування обмежень у міжнародній торгівлі, то є всі підстави стверджувати, що дотримання режиму дії економічних санкцій ЄС є компонентом публічного порядку ЄС. Оскільки такі обмежувальні заходи спрямовані на захист міжнародного порядку, то такі цінності становлять предмет публічного порядку ЄС. Саме такою є позиція, якої ми дотримуємося в цьому дослідженні.

Однак слід зазначити, що сам факт того, що певна норма, яка була визначена судом як така, що становить компонент публічного порядку, в тому числі конкретна норма про економічні санкції в одному конкретному випадку, не робить її автоматично застосовуваною в усіх інших ситуаціях щодо такого правила.

Відповідно до ст. 288 Договору про ЄС, регламенти мають прямий ефект дії для усіх держав-членів ЄС та складають їхню невіддільну частину внутрішнього

законодавства. Існує два підходи до того як кваліфікувати правову природу нормативних положень про економічні санкції ЄС:

1. Як імперативні норми (ст. 9 Регламент ЄС № 593/2008 від 17 червня 2008 р.).
2. Як складову публічного порядку (ст. 21 Регламент ЄС № 593/2008 від 17 червня 2008 р.) [72].

Правник В. Шалева стверджує, що положення про економічні санкції слід розглядати саме як імперативні норми. З її позиції всі норми публічного порядку по своїй природі є імперативними нормами, якщо вони відображають основи моралі та справедливості. Однак не всі імперативні норми досягають рівня публічного порядку, оскільки інтереси, яких вони стосуються можуть не стосуватись фундаментальних цінностей конкретного суспільства [76, с. 72].

Ми вважаємо, що така позиція є досить спірною. Оскільки публічний порядок, як було зазначено в другому розділі цього дослідження, покриває три великі сектори відносин, де зачіпаються: публічні інтереси, публічна безпека та публічна мораль. З нашої позиції, саме в секторах публічної безпеки та публічних інтересів розміщені положення про економічні санкції як складові публічного порядку.

Аналізуючи ризики, пов'язані з арбітражем ЄС (місця здійснення арбітражу в ЄС), одне з основних питань, що виникає – те, чи арбітри зобов'язані застосувати законодавство про економічні санкції ЄС як частину закону місця арбітражу (*lex arbitri*), навіть якщо основним застосованим правом є правопорядок третьої країни. Якщо теоретично допустити, що приписи ЄС про економічні санкції слід розглядати як імперативні норми, то питання чи повинні арбітри застосовувати імперативні норми держави місця здійснення арбітражу (*lex arbitri*) залежить у свою чергу який доктринальний підхід до характеру міжнародного комерційного арбітражу переважає в країні місця перебування арбітражу. Так, слід розглянути три різні підходи:

- 1) монолокальний підхід за яким арбітраж зобов'язаний застосувати імперативні норми держави, на території якої відбувається розгляд спору;

2) мультилокальний підхід, за яким арбітраж може брати до уваги імперативні норми держави, на території якої відбувається розгляд спору;

3) транснаціональний підхід, за яким арбітраж повинен брати до уваги тільки норми, що входять до предмету транснаціонального публічного порядку, але не брати до уваги імперативні норми окремої держави, в тому числі, держави, на території якої відбувається розгляд спору.

Таким чином, за умови, якщо арбітраж буде керуватись транснаціональним підходом та кваліфікуватиме приписи ЄС про економічні санкції як імперативні норми, є можливість стверджувати, що арбітраж теоретично може залишити поза увагою дію економічних санкцій ЄС. Такий підхід не знаходить широкої підтримки в літературі міжнародного приватного права. З нашої позиції слід сприймати як презумпцію те, що арбітри міжнародних комерційних арбітражів, які мають своє місце розташування на території ЄС при вирішенні спорів за матеріальним правом третіх держав будуть брати до уваги дію економічних санкцій ЄС, як складову публічного порядку ЄС в силу того, що місцем здійснення арбітражу є територія ЄС.

РОЗДІЛ 3. ЗАСТОСУВАННЯ ДЕРЖАВАМИ ВВЕДЕНИХ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ

3.1. Імплементация санкційних актів міжнародних організацій державами-членами

Ступінь ефективності економічних санкцій як засобу примусу завжди був предметом дискусій спеціалістів з питань міжнародного права і міжнародної політики. Дедалі більше спеціалістів схиляються до думки про їх не досить високу результативність. Такі думки обумовлені існуванням низки об'єктивних обставин, головними з котрих, як і для багатьох інших видів примусових заходів, є проблеми досконалості імплементации санкційних резолюцій до національних правових систем; вади правозастосовної діяльності служб прикордонного, митного та експортного контролю; фактори, обумовлені активністю міжнаціональних організованих злочинних формувань та інших чинників, що негативно впливають на результативність торгових обмежень.

Звернемо увагу, що тривалий час (а саме – в радянський період) вітчизняна теорія міжнародного права взагалі не використовувала поняття «імплементация норм міжнародного права». Натомість юристи-міжнародники активно розробляли так звану теорію «трансформації» норм міжнародного права в національне право. Основні положення цієї теорії є наступними:

1. Міжнародне та внутрішньодержавне право представляють собою два різних правопорядки. Тому перший з них не може бути безпосереднім регулятором відносин у сфері дії другого.
2. Для надання нормам міжнародного права юридичної сили в середині держави вони повинні бути «трансформовані» в норми національного права (іншими словами, набути силу норм внутрішньодержавного права).
3. Процедура «трансформації» характерна для всіх випадків та способів приведення в дію норм міжнародного права в середині держави.

4. «Трансформація» опосередковується виданням відповідного «трансформаційного» національно-правового акта [8, с. 44].

На сучасному етапі розвитку теорії міжнародного права теорія «трансформації» все більше втрачає своє донедавна домінуюче значення і поступається місцем теорії імплементації норм міжнародного права.

Так, А.І. Дмитрієв під імплементацією норм міжнародного права розуміє «впровадження міжнародних і внутрішньодержавних норм у виконання норм міжнародно-правових, а також створення на міжнародному і внутрішньодержавному рівнях умов для такого впровадження» [11, с. 181]. Подібним чином визначає імплементацію норм міжнародного права й А.С. Гавердовський. На його думку, вона являє собою цілеспрямовану організаційно-правову діяльність держав, що здійснюється індивідуально, колективно чи в рамках міжнародних організацій з метою своєчасної, всебічної та повної реалізації прийнятих ними у відповідності з міжнародним правом зобов'язань [7, с. 62].

На даний момент, у теорії міжнародного права не ставиться під сумнів існування самовиконуваних міжнародно-правових норм, проте питання про те, які саме норми мають такий характер юристами-міжнародниками вирішується неоднозначно.

Наприклад, С.Ю. Марочкін вважає, що міжнародно-правові норми є самовиконуваними за таких умов:

- 1) загальна вказівка в договорі, що його норми можуть застосовуватись у внутрішньому праві;
- 2) адресованість норм особам або органам;
- 3) повна детальність норми;
- 4) наявність у міжнародному або внутрішньому праві механізму реалізації таких норм [27, с. 157-159].

На думку В.А. Толстіка, самовиконуваними є всі норми міжнародного права, окрім випадків, коли в міжнародному договорі наявна пряма вказівка на те, що відповідна норма не може виконуватись безпосередньо [53, с. 72].

І.І. Лукашук формулює досить абстрактні умови самовиконуваності норм міжнародного права: а) договір належним чином укладений державою та є для нею обов'язковим; б) норма міжнародного права придатна для прямого застосування [22, с. 132].

Вважаємо, що в цій науковій дискусії найбільш коректною виглядає позиція Б.І. Осмініна, який виокремлює три фактори, що, в свою чергу, зумовлюють висновок про самовиконуваність норми міжнародного права: зміст договору; специфіка національної правової системи (чи допускає вона можливість безпосереднього застосування договірних положень) та стан законодавства даної держави в конкретній сфері [32, с. 8].

Таким чином, у теорії міжнародного права імплементація норм міжнародного права розглядається як їх реалізація, що, в свою чергу, втілюється в сукупності організаційних та правових заходів. При цьому ряд норм міжнародного права можуть реалізовуватись в національній правовій системі безпосередньо (є самовиконуваними), а інші – реалізуються через прийняття відповідною державою національного нормативно-правового акту.

Так, санкційні резолюції Ради Безпеки і норми національного законодавства держав-членів ООН дозволяють прийти до висновку про те, що існуюча відмінність реалізації санкцій Ради Безпеки на національному рівні у всіх випадках повинна ґрунтуватися на аксіомі дотримання резолюцій Ради. Що, в свою чергу, виступає в якості слідства ч. 2. ст. 2 і диспозиції ст. 25 Статуту ООН. Дотримання цієї «аксіоми» на національному рівні забезпечується шляхом взаємодії всіх трьох гілок влади.

При цьому необхідно пам'ятати про те, що всі вони в будь-якому випадку є внутрішньодержавними провідниками узгодженої волі держав-членів ООН, що відображається в прийнятій і виконуваній в національній системі резолюції Ради Безпеки.

Тому, як відображено в доповіді «Стокгольмського процесу», важливо, щоб держави «були в повній мірі поінформовані про логічне обґрунтування примусових заходів, від початкових кроків в цьому напрямку і до здійснення

режиму санкції». Таким чином, держави-члени будуть залучені в «списку санкцій політику», що, в свою чергу, гарантуватиме політичну підтримку і «політичну волю» імплементувати санкції [82].

В даний час Рада Безпеки посилила ефективність своєї роботи, створивши спеціальні комітети з санкцій, які координують і контролюють виконання резолюцій Ради щодо держави, чиї дії йдуть в розріз з Статутом ООН. У той же час помилкове перебільшення ролі примусу як в національному, так і в міжнародному праві. Значно знижує рівень ефективності санкцій Ради Безпеки ООН і в цілому виступає одним з факторів, що дестабілізують роботу ООН, відсутність в ряді випадків такої необхідної ознаки санкцій, як «колективність» їх застосування.

Найчастіше держави в більшій мірі готові запропонувати гуманітарну допомогу, збільшити донорські внески в той чи інший проект, здійснюваний ООН. Виконання заходів, які зачіпають економічні інтереси держав в державі-об'єкті санкцій, викликають менший ентузіазм і стикаються з проблемою своєчасності національної імплементації та подальшої реалізації.

За час, що минув з початку діяльності ООН, на жаль, не вдалося не тільки повністю ліквідувати, але і, по можливості, максимально мінімізувати невиконання, несвоєчасне або «свавільне» виконання резолюцій Ради Безпеки. Деякі держави-члени ООН, як і раніше трактують положення тексту тієї чи іншої резолюції в інтересах національного законодавства і політики. При цьому така зневага державами норм міжнародного права відбивається і в процесі їх роботи в Раді Безпеки ООН.

Сучасне завдання санкцій бачиться в їх застосуванні не як самоцілі, а в їх використанні «в підтримку цілісного підходу до врегулювання конфлікту, що включає запобігання, посередництво, підтримання миру» [13]. Разом з тим необхідно враховувати політичну складову будь-яких санкцій. Значний дисбаланс між прийнятими нормами та існуючою практикою санкцій може призвести до того, що вони перестануть відповідати необхідним вимогам.

Одним з позитивних прикладів ефективної реалізації санкцій Ради Безпеки ООН є Федеральний закон Бельгії про імплементацію від 11 травня 1995. Законодавство Бельгії розглядає рішення про скасування санкцій не як припинення своїх міжнародно-правових зобов'язань, які є підставою встановлення особливого режиму зовнішньоекономічної діяльності, а в першу чергу в якості обов'язку дотримання і виконання своїх міжнародно-правових зобов'язань. Рішення про призупинення або скасування економічних санкцій повинно виконуватися негайно [19, с. 55].

Незважаючи на наявність можливості вибору різних варіантів, важко запропонувати конкретні заходи, які належним чином вплинули б на можливість втілення резолюцій Ради Безпеки ООН на внутрішньодержавному рівні. Більшою мірою це пов'язано з тим, що в даний час наявний механізм приведення у виконання резолюцій законодавчо розрізнений в національних системах держав, а закріплені норми малоефективні у зв'язку з тим, що більшість резолюцій адресовано вищим органам державної влади, які власними діями висловлюють узгоджену волю ООН.

Крім того, виконання резолюцій Ради Безпеки ООН залежить не тільки від наявності реально діючого механізму виконання резолюцій, а й від уміння приводити в дію механізм відповідальності в разі небажання добровільного виконання, що, в свою чергу, передбачає наявність заходів, що передбачають таку відповідальність.

На жаль, як українські, так і суди інших держав-членів ООН все ще побоюються безпосередньо звертатися до міжнародного права. Внутрішньодержавний же механізм імплементації резолюцій в питанні застосування нормативно-правових актів залишається досить розмитим для розуміння не тільки органів правосуддя, а й тих фізичних і юридичних осіб, яких можуть торкнутися положення резолюції Ради Безпеки ООН [31].

В цьому напрямку потрібна розробка ряду норм, безпосередньо роз'яснюючих механізм внутрішньодержавної дії санкцій Ради Безпеки і їх впливу на існуючі національні нормативно-правові акти.

Ухвалення резолюції Ради від імені всіх держав-членів (з попередніми обговоренням і узгодженням її змісту з закріпленої процедури) і імплементація її положень в правовій системі держави *de jure* здатні забезпечити широку інформацію про санкції Ради Безпеки. У разі відсутності норм про імплементацію санкцій Ради держави зобов'язані приймати такі норми. Аналіз практики реалізації державами санкцій вказує на необхідність надання в ряді випадків «експертної» допомоги в створенні елементних складових національного законодавства.

Міжнародне співробітництво в питанні однакової реалізації санкцій може початися з розгляду проектів законів або міжнародного договору з метою досягнення ефективного результату в процесі санкціонування примусових заходів. Розвиток більш гармонійного законодавства в питанні здійснення примусових заходів на національному рівні держав міг би сприяти більшій узгодженості під час обговорення проекту майбутньої резолюції Ради не тільки в силу зобов'язань відповідно до Статуту ООН, але в силу фактичної переконаності в необхідності слідувати резолюції.

Резолюції Ради Безпеки ООН не зазначають граничних термінів імплементації рішень, а, як правило, оперують термінами «негайно» або «невідкладно». Семантика зазначених висловів, а також характер фінансових санкцій та їх особливості передбачають, що країни-члени повинні вжити заходів якомога швидше та в найкоротші терміни. Саме тому, виконуючи обов'язки, покладені на них статтею 25 Статуту ООН, та вимоги відповідної резолюції Ради Безпеки, держави-члени мають вживати заходів для беззастережного та якнайшвидшого блокування фінансових активів усіх без винятку фізичних і юридичних осіб, до яких застосовано санкції.

Практика імплементації резолюцій Ради Безпеки ООН має непоодинокі приклади несвоєчасного прийняття державами-членами рішень про виконання примусових заходів.

Так, наприклад, 26 лютого 2011 року резолюцією Ради Безпеки ООН 1970 (2011) щодо Лівії запроваджено санкції про негайне заморожування всіх грошових

коштів, інших фінансових активів та економічних ресурсів, які перебувають у власності або під контролем фізичних чи юридичних осіб згідно з додатком. Організаційно-правові заходи щодо виконання цієї резолюції в Україні вжито 21 березня 2011 року [35], в Російській Федерації – 9 березня 2011 року [30], в Канаді – 27 лютого 2011 року [73]. Тобто Уряду України для імплементації рішення знадобилось 23 дні, Росії – 11 днів, Канаді – 1 день. З огляду на зволікання з виконання рішень щодо заморожування активів Раді Безпеки ООН доцільно зазначити строки виконання рішень у частині заморожування активів.

На окрему увагу заслуговують справи оскарження міжнародних економічних санкцій ЄС, які були введені в якості імплементації санкцій Ради Безпеки ООН. Наприклад, справа Яссін Абдула Каді проти Ради ЄС та інших (*Yassin Abdullah Kadi v. Council and other*) від 2013 р. [68]. Так, з матеріалів справи слідує, що пан Яссін Абдула Каді був включений в список осіб, на яких поширюють свою дію санкції Ради Безпеки ООН після теракту 11 вересня 2011 р. Дана особа подала позов про неправомірність імплементації ЄС списку санкцій ООН, вказуючи, що жодних пояснень такого включення надано не було. Рада Безпеки ООН вказувала на те, що підставою включення пана Яссін Абдула Каді у відповідний список було те, що він є афілійованою особою з особами, які пов'язані з Алькаїдою: він був членом правління *Muwafaq Foundation*, що здійснювала свою діяльність під керівництвом іншої організації, що була попередником Алькаїди; також Яссін Абдула Каді володів декількома компаніями в Албанії, що наймала екстремістів на посади, які дозволяли розпоряджатися коштами цих компаній [29]. Суд справедливості ЄС розглядаючи всі обставини справи, прийшов до висновку про необхідність виключити дану особу зі списку санкцій. Суд не знайшов підтвердження тих фактів, про які зазначалося в поясненнях Ради Безпеки ООН.

Важливо відмітити, що у даному спорі, суд визначив власну юрисдикцію на те аби перевіряти законність обмежувальних мір ЄС щодо імплементації рішень Ради Безпеки ООН про замороження активів, як і те, що такий крок узгоджується із політикою Ради Безпеки ООН.

Окрім того, було зафіксовано, що докази у такого роду спорах повинні бути індивідуальними, суворо визначеними та конкретними. Будь-яка причина включення тих чи інших осіб до списку санкцій повинна бути вагомою, суд зобов'язаний перевірити належність усіх обставин, що слугували підставою для застосування економічних санкцій відносно конкретної фізичної особи [29].

Отже, навіть якщо на особу були накладені міжнародні економічні санкції ЄС, що направлені на реалізацію програми санкцій Ради Безпеки ООН, такі обмежувальні міри можуть бути успішно оскаржені в судовому порядку заінтересованою особою.

3.2. Контроль за додержанням санкційних режимів та координація дій держав-членів міжнародних організацій

Основними джерелами міжнародних санкцій виступають Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй, за підсумками резолюцій якої в основному приймає свої рішення Рада Європейського Союзу та органи влади США.

Інституційними механізмами реалізації примусових заходів на міжнародному рівні є спеціалізовані комітети з санкцій. Дані органи засновуються Радою Безпеки ООН для кожного режиму санкції і мають статус допоміжних для Ради. До їх складу включаються всі держави, які на даний період часу є членами Радбезу. Оперативне керівництво комітетом здійснює голова, який обирається з числа його членів. Всі рішення в ньому приймаються виключно на основі консенсусу. Якщо консенсусу з будь-якого конкретного питання досягти не вдається, то голова комітету, як правило, організовує додаткові консультації для вироблення взаємоприйнятних підходів.

Мандат санкційних комітетів визначається в резолюціях РБ про створення даних органів. Однак практично у всіх випадках комітет виконує координуючі та аналітичні функції, в тому числі:

- вивчає національні доповіді держав щодо виконання ними санкційних резолюцій, виносить рекомендації щодо підвищення їх ефективності, розглядає випадки можливого порушення санкційних режимів;
- надає на регулярній основі Радбезу доповіді про здійснення санкційних режимів;
- вносить пропозиції про коригування обсягу і спрямованості санкцій, в тому числі для пом'якшення їх соціально-гуманітарних наслідків.

Зокрема, Комітет Ради Безпеки з санкцій щодо КНДР уповноважений «інформувати щодо підтверджені порушення санкцій; розглядати і приймати рішення за повідомленнями і прохань щодо вилучень з санкцій; позначати фізичних і юридичних осіб, що відповідають критеріям включення в перелік, що містяться у відповідних резолюціях; вивчати доповіді держав-членів, представлені на виконання відповідних резолюцій; розглядати доповіді, представлені Групою експертів; представляти кожні 90 днів доповідь Раді Безпеки; вести інформаційну діяльність» [46].

Основними формами здійснення діяльності санкційних комітетів є письмові та усні консультації з окремими державами. Винятково важлива роль належить, зокрема, доповідям, що подаються державами в комітет про дотримання ними санкційних режимів. Інформація, що міститься в них, як правило, стає основою для оглядової доповіді з рекомендаціями щодо продовження, припинення або коригування режиму примусових заходів. Для отримання оперативної інформації про дію санкцій члени комітету можуть організувати усні консультації з представниками подсанкційних чи інших держав.

Для експертного сприяння роботі санкційних комітетів Генсек ООН на прохання Ради Безпеки засновує спеціалізовані органи – групи з аналітичної підтримки та спостереження за санкціями (моніторингові групи), групи контролю або групи експертів. Мандат даних органів носить виключно технічний характер і зводиться до моніторингу дотримання санкційних режимів, аналізу ефективності та ступеня впливу на подсанкційних суб'єктів. На відміну від комітетів з санкцій, які базуються в Нью-Йорку і виконують в основному бюрократичні функції, групи

експертів часто працюють «в полі», в тому числі в країнах-адресатів санкцій. Це дозволяє їм отримувати оперативну і більш об'єктивну інформацію про імплементацію примусових заходів.

Санкційні комітети РБ ООН ведуть реєстри осіб (фізичних і юридичних), щодо яких застосовуються примусові заходи. У нього входять найрізноманітніші суб'єкти, об'єднані одним критерієм – своїми діями вони сприяють створенню загрози миру і безпеки або винні в порушенні миру. Порядок ведення санкційних переліків, включення і виключення з нього осіб, а також внесення змін, визначаються правилами процедури, прийнятими відповідними комітетами. В цілому можна виділити наступні основні елементи ведення санкційних переліків: ідентифікація осіб; прийняття рішення про включення до списку санкцій; внесення змін до переліку; виключення з переліку.

Санкції ООН вписуються в сучасну систему міжнародного права і відіграють важливу роль в системі міждержавних відносин. Разом з тим вони, безумовно, мають суттєві недоліки, які критикуються як окремими суб'єктами міжнародного права, так і науково-дослідними колами. Серед найбільш критикованих аспектів санкцій можна виділити наступні:

1. Відсутність оперативності при прийнятті ООН рішень про використання санкцій. Найбільш показовий випадок – відсутність протягом кількох місяців (з квітня по середину липня 1994 р.) будь-якої реакції РБ ООН на геноцид населення в Руанді. Щодня протягом більше 3 місяців в цій країні гинуло до 8 тис. осіб – і лише після наполегливих закликів з боку громадянського суспільства дана ситуація була визнана загрозовою миру і безпеці.

2. Відсутність чітких критеріїв при прийнятті рішення про введення санкцій. Зокрема, вище вже було сказано про «розмитість» поняття загрози міжнародному миру і безпеці.

3. Невисока, на думку ряду дослідників, ефективність санкцій в плані впливу на суб'єктів, що здійснюють протиправні діяння. За деякими даними, лише в 30% випадків санкції сприяють усуненню загрози миру і безпеки, надають реальний вплив на протиправне поведінку.

4. Значний негативний ефект санкцій, особливо мають всеосяжний характер, на соціально-економічне становище в таргетованій країні. Приклад – санкції щодо Іраку початку 1990-х рр., який, без сумніву, проводив агресивну політику і був обгрунтовано підданий міжнародно-правовому примусу. Щорічно вкрай жорсткі санкції, в т.ч. що стосуються заборони на поставки продовольства, медикаментів і т.д., були причиною смерті до 40 тис. іракців у віці до 5 років (при цьому рівень дитячої смертності зріс в 3 рази – до 131 на 1000 осіб).

5. Носять дискримінаційний характер, оскільки практично завжди спрямовані на «країни Півдня» – менш розвинені держави.

6. Відсутність компенсаційного механізму для третіх країн, які постраждали від дії санкцій – хоча відповідна норма міститься в ст.50 Статуту. Теоретично – відповідно до п.1 ст. 48 Радбез ООН може прийняти рішення про необов'язкове виконання санкцій потерпілою державою. У консультативному висновку Міжнародного Суду ООН у справі «Про деякі витрати Організації Об'єднаних Націй» було підкреслено, що в таких випадках можливе прийняття рішення про виплату державі матеріальної компенсації із бюджету ООН. Фактично за всю історію існування ООН рішень ні про вилучення держави з режиму санкцій, ні про виплату компенсацій не приймалися [70].

У зв'язку з цим в доктрині все активніше лунають заклики до реформування санкцій механізму. Зокрема, М.В.Кешнер пропонує встановити такі критерії легітимності санкцій:

1. Наявність серйозної загрози, під якою розуміється «будь-яка подія або процес, провідні або здатні привести до масової загибелі людей чи зменшенню шансів на виживання і ослабляють держави як базові елементи міжнародної системи». Втім, даний пропонований принцип також неминуче наштовхнеться на суб'єктивність оцінки.

2. Правильна мета – припинення міжнародних правопорушень, відновлення міжнародного правопорядку, створення умов реалізації делінквентних зобов'язань, що впливають з правопорушення.

3. Використання як крайній засіб після вичерпання всіх мирних засобів врегулювання ситуації: переговорів, обстеження, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів або угод та ін.

4. Принцип пропорційності санкцій правопорушення. У конкретному плані це зводиться до наступних правил: не застосовувати збройну силу у відповідь на дії, які не пов'язані з агресією; перебувають у розумних співвідношення між інтенсивністю примусу і охоронюваними цінностями; не виходити за межі санкцій примусу і не використовувати його всупереч загально визнаним принципам міжнародного права [17, с. 143].

В США саме the Office of Foreign Assets Control of the US Department of the Treasury (OFAC) займається розробкою і контролем виконання санкцій від імені США, чітко вказує, що об'єктом заборон в рамках американських санкцій є не тільки операції в доларах США, а й операції в будь-якій валюті, якщо такі операції містять зв'язки з США. Як зв'язки з США може виступати, наприклад, участь американських співробітників, сторін з США, інвесторів з США чи американських постачальників послуг, які сприяють здійсненню операції.

Управлінням з контролю за іноземними активами Казначейства США [71] розроблено велику кількість програм фінансових санкцій. У загальному вигляді обмежувальні заходи можна розділити на:

Комплексні санкції – санкції у відношенні осіб та / або держав, пов'язаних з загрозою міжнародній безпеці, терористичною діяльністю, наркотрафіком, і т.п., чий активи підлягають заморожуванню, а встановлення будь-яких відносин з об'єктами санкцій суворо заборонено (Specially Designated Nationals (SDN) List [78]);

Секторальні санкції – санкції, пов'язані з заборонаю проведення операцій в певних секторах економіки, особам – об'єктів санкцій та / або в інтересах зазначених осіб. Даний тип санкцій не має на увазі блокування активів, дозволяє здійснювати бізнес-контакти та проводити не внесені в санкційні списки види фінансових операцій щодо об'єктів економічних обмежень (Sectoral Sanctions Identifications (SSI) List [74]).

OFAC є уповноваженим органом державної влади США і володіє широким колом повноважень, включаючи право на витребування будь-яких документів, необхідних для розслідування потенційного порушення, проведення розслідування щодо будь-якої іноземної держави / організації / групи / фізичної особи, діяльність якої може зачіпати інтереси безпеки США, має право законодавчої ініціативи щодо введення нових санкцій або внесення змін в існуючі, а також право встановлення штрафних санкцій та вимог до порушників законодавства США в сфері глобальних економічних і торговельних санкцій [58].

ВИСНОВКИ

У дослідженні здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення важливого наукового завдання, що полягає у характеристиці міжнародних економічних санкцій та міжнародно-правових механізмів застосування економічних санкцій. Відповідно до поставленої мети та сформульованих завдань на основі проведеного дослідження було зроблено такі висновки:

1. Визначено поняття міжнародних економічних санкцій як правомірного інструменту зовнішньої політики та засобу відповіді на порушення міжнародно-правових норм державою-порушницею, з метою примусити її привести політику в певній сфері, відповідно до вимог міжнародного права, що здійснюється шляхом впливу на її торгівельні, фінансові, господарсько-виробничі відносини та економіку держави в цілому.

2. Уточнено поняття та структура механізму застосування економічних санкцій. Механізм застосування міжнародних економічних санкцій може бути охарактеризований як: діяльність уповноважених суб'єктів міжнародного права, спрямована на застосування до винної особи примусових заходів економічного характеру за вчинене міжнародно-правове правопорушення; процедура накладання на осіб, винних у порушенні норм міжнародного права засобів примусового характеру економічної спрямованості (процедурно-процесуальний аспект механізму застосування економічних санкцій); відносин, що складаються між суб'єктами міжнародного права, які виникають у процесі накладення міжнародних економічних санкцій.

Структурними елементами механізму застосування міжнародних економічних санкцій у міжнародному праві пропонується вважати такі: підстава їх застосування; мета застосування економічних санкцій; принципи застосування міжнародно-економічних санкцій; суб'єкт застосування міжнародних економічних санкцій; об'єкт (адресат) застосування економічних санкцій.

3. Уточнено особливості універсального інституціонально-правового механізму застосування економічних санкцій. Доведено, що практикою Ради Безпеки ООН вироблена й апробована система різноманітних видів санкцій неоднакової скерованості та ступеня впливу. Сьогодні як адресні примусові заходи переважно застосовуються економічні санкції (торгові та фінансові). Кожен із цих застосовуваних Радою Безпеки ООН примусових заходів має чинити суто своєрідний, притаманний лише йому цілеспрямований тиск на галузі й сектори економіки, підприємства, урядовців або осіб із близького кола керівництва держави та інших політично значущих осіб. Міжнародні економічні санкції, прийняті Радою Безпеки ООН, є складовою транснаціонального публічного порядку. Навіть якщо міжнародні економічні санкції Ради Безпеки ООН не були імplementовані у внутрішнє законодавство держави, за правом якої розглядається комерційний спір, арбітрами міжнародних комерційних арбітражів застосовуються такі санкції на підставі того, що вони є складовою міжнародного публічного порядку.

4. Визначено структуру регіонального інституціонально-правового механізму застосування економічних санкцій. Економічні санкції ЄС мають системно-структурний характер, цільову спрямованість, чітку визначеність, часто є персоніфікованими, що робить максимально простим процес їхнього застосування. Економічні санкції ЄС спрямовані на необмежене коло осіб, які повинні дотримуватися їх як резиденти ЄС, а також являються приписами прямої дії. Це зумовлює необхідність усіх суб'єктів цивільних правовідносин самостійно здійснювати ідентифікацію контрагентів перед вступом у правовідносини аби дотриматися режиму економічних санкцій. Підвищений моніторинг транзакцій зобов'язані здійснювати банківські та фінансові установи ЄС. Юридичні документи в яких фіксуються положення економічних санкцій ЄС мають складну та деталізовану структуру. Низка положень містить не вичерпний перелік тих чи інших обставин, наявні формулювання «тощо», що не завжди дає можливість точно передбачити як такі категорії будуть розтлумачені у суді. Внесення змін та доповнень до переліку та способу застосування економічних санкцій ЄС

проводиться шляхом прийняття нових актів, які не дублюють і не скасовують дію попередніх, а доповнюють їх. Це означає, що консолідованого акту, який би повністю описував весь пакет економічних санкцій ЄС немає.

Можливість перегляду економічних санкції ЄС залежить від того, чи введені обмежувальні заходи на виконання резолюції Ради Безпеки ООН, чи ні. У першому випадку санкції залишаються в силі до скасування відповідної резолюції Ради Безпеки ООН. Якщо економічні санкції є односторонніми, то рішення Ради ЄС про введення санкцій підлягає перегляду один раз на рік. При цьому Рада ЄС має право в будь-який час переглянути власне рішення про введення санкцій (в тому числі прийняти рішення про їх скасування, зміну або введення додаткових обмежень).

Підвищення ефективності санкцій Ради Безпеки ООН вимагає від органів і посадових осіб, залучених до їх проектування, запровадження й реалізації своєчасного прийняття правових і організаційних рішень, забезпечення недвозначності змісту резолюцій та імперативності санкційних вимог, транспарентності і доступності рішень та роз'яснень допоміжних органів Ради з питань реалізації вимог щодо запроваджених обмежень, забезпечення можливості коригування попередніх резолюцій з метою внесення необхідних змін і доповнень у санкційні режими, забезпечення державами-членами заходів з виконання рішень про запровадження примусових заходів та належної імплементації резолюцій у національні правові системи, забезпечення якісного моніторингу та аналізу результатів діяльності із застосування санкцій.

5. Уточнено особливості імплементації санкційних актів міжнародних організацій державами-членами. Імплементація санкційних резолюцій Ради Безпеки ООН у національне законодавство України є комплексним процесом, який тісно пов'язаний з різноманітними сферами економічної, фінансової, державно-правової, контрольно-наглядової, виробничої діяльності.

Констатовано великі розбіжності з питань внутрішньодержавної імплементації положень резолюцій Ради Безпеки і співвідношення останніх з нормами правової системи держав. Якщо початковою умовою обов'язковості

прийнятих Радою резолюцій виступає їх відповідність положенням Статуту, то другою необхідною ознакою є санкціонування резолюції компетентними органами держав. Тому в більшості держав для забезпечення імплементації санкційних резолюцій Ради необхідне прийняття додаткових нормативно-правових актів. У резолюціях Ради нерідко використовуються недостатньо чіткі формулювання, що часто призводить під час реалізації санкцій до різночитань тексту і ускладнює їх однакове розуміння і застосування в процесі імплементації в правові системи держав. Вважаємо, що для досягнення однакової реалізації санкцій необхідно розробити і прийняти міжнародний договір про порядок внутрішньодержавної імплементації та застосування примусових заходів Ради Безпеки ООН або модельний закон в двох варіантах: для англосаксонської правової системи і для континентальної правової сім'ї.

6. Проведено комплексний аналіз контролю за додержанням санкційних режимів та координацією дій держав-членів міжнародних організацій. Не заперечуючи наявності деяких проблем у списку санкцій механізмі ООН, важливо наголосити на необхідності «точкових», плавних змін в ньому. Правовий статус Ради безпеки, в т.ч. його повноваження по застосування міжнародно-правового примусу, є однією з основ сучасного світопорядку. Радикальні зміни в даному питанні можуть призвести до розбалансування в системі міжнародних відносин і значною дестабілізації. Крім того, необхідно відзначити значну еволюцію санкцій діяльності РБ ООН, в т.ч. по підвищенню адресності заходів, прозорості діяльності, зниження негативного впливу на права людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейченко С. С. Международные экономические санкции: проблема соблюдения баланса между эффективностью и возможными негативными последствиями / С. С. Андрейченко // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. – 2014. – Т. 1, Вип. 2. – С. 159–167.
2. Батрименко В. І. Сучасні принципи міжнародно-правового регулювання економічних санкцій / В. І. Батрименко // Міжнародні відносини. Сер. Економічні відносини. – 2018. – № 17. – С. 34–37.
3. Біланчук Р. Необхідність встановлення нормативно-правового регулювання застосування економічних санкцій / Р. Біланчук // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 11. – С. 234–237.
4. Блажевич Ю. Ю. Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Ю. Ю. Блажевич ; Українська академія зовнішньої торгівлі. – К., 2006. – 219 с.
5. Буткевич В. Г. Міжнародне право. Основи теорії : підручник / Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. ; за ред. В. Г. Буткевича. – К. : Либідь, 2002. – 608 с.
6. Василенко В. А. Международно-правовые санкции / В. А. Василенко. – К. : Вища школа, 1982. – 230 с.
7. Гавердовский А.С. Имплементация норм международного права / А.С. Гавердовский. – К.; Вища школа. 1980. – 318 с.
8. Гаврилов В.В. Теории трансформации и имплементации норм международного права в отечественной правовой доктрине/ В.В. Гаврилов// Московский журнал международного права. – 2001. —№2. – С. 39-61.
9. Глобализация и взаимозависимость : Доклад Второго комитета ООН (A/73/540/Add.1 от 10 декабря 2018 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://undocs.org/ru/A/73/540/Add.1>

10. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций : Резолюция 55/2 Генеральной Ассамблеи от 8 сентября 2000 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_621.

11. Дмитрієв А.І. Міжнародне публічне право : навч. посібник / А.І. Дмитрієв , В.І. Муравйов; ред.: Ю.С. Шемшученко, Л.В. Губерський. - К. : Юрінком Інтер, 2000. – 640 с.

12. Доклад Неофициальной рабочей группы Совета Безопасности по общим вопросам, касающимся санкций от 18 декабря 2006 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/685/08/PDF/N0668508.pdf?OpenElement>

13. Доклад симпозиума «Повышение эффективности санкций Совета Безопасности ООН», Нью-Йорк, 30.04.2007. Приложение к письму Постоянного представителя Греции при ООН от 12.12.2007 на имя Председателя Совета Безопасности. S/2007/734. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/643/61/PDF/>

14. Дораев М. Экономические санкции в праве США, Европейского союза и России. — М.: Инфотропик Медиа, 2016, с. 110.

15. Енин М.А. О некоторых аспектах применения принудительных мер Советом Безопасности ООН / М. А. Енин // Отечественная юриспруденция. - № 8 (10).

16. За _____ міжнародного права / О. В. Задорожній, В. Г. Буткевич, В. В. Мицик. – К., 2004. – 145 с.

17. Кешнер М.В. Экономические санкции в современном международном праве. С. 143-147

18. Кононенко Д. Ф. Понятие и виды экономических санкций и механизм их применения в международном частном праве / Д. Ф. Кононенко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2016. – Вип. 1. – С. 239–251.

19. Крючкова И. Н. Экономические санкции Совета Безопасности ООН в международном публичном и международном частном праве. 2005. 146 с.

20. Левандовські К. М. Економічні санкції в міжнародному публічному праві (Ч. I. Історико-правовий огляд) / К. М. Левандовські, А. В. Левандовські // *Правова держава*. – 2018. – № 29. – С. 131–141.
21. Левчий М.А. Международные санкции: институционально-экономический аспект / М.А.Левчий // *Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського*. – 2015. – С. 67-71
22. Лукашук И.И. Международное право в судах государств / И.И. Лукашук. – СПб.: Россия-Нева, 1993. – 302 с.
23. Малишева Ю. В. Відмежування поняття «санкції» від суміжних понять «примусові заходи» та «контрзаходи» в міжнародному праві / Ю. В. Малишева // *Часопис Київського університету права*. – 2014. – № 1. – С. 320–324.
24. Малишева Ю. В. Розвиток інституту санкцій у сучасному міжнародному праві / Ю. Малишева // *Публічне право*. – 2012. – № 2. – С. 170–176.
25. Малишева Ю. В. Цілеспрямовані санкції та їх застосування Радою Безпеки ООН : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Ю. В. Малишева ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2016. – 253 с.
26. Маркова Є. М. Особливості застосування міжнародно-правових примусових заходів / Є. М. Маркова // *Актуальні питання сьогодення*. – 2018. – Том. 1. – С. 91–95.
27. Марочкин С. Ю. Действие норм международного права в правовой системе Российской Федерации / С.Ю. Марочкин. – Тюмень: Изд-во Тюмен. ун-та, 1998. – С. 157-159.
28. Миннихметова К. Позиция Лиги арабских государств в отношении ситуации в Ливии и Сирии / К/ Миннихметова // *Экономика и управление: научно-практический журнал*. - № 1 (135). - 2017. - С. 63.
29. Муранов. А. Примеры оспаривания санкций в суде справедливости ЕС (EUROPEAN COURT OF JUSTICE (ECJ)). Май, 2016 г. <http://sanctionsregulations.ru/> ст. 2.

30. О мерах по выполнению Резолюции 1970 Совета Безопасности ООН от 26 февраля 2011 г. : Указ Президента Российской Федерации от 09 марта 2011 г. № 286 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tks.ru/docs/10020354>.

31. ООН без суда и права на апелляцию борется с терроризмом // News.com.WSJ. 2.10.2006. URL: http://www.newsru.com/world/02oct2006/unterror_print.html

32. Осминин, Б. И. "Самоисполнимость" – условие непосредственного применения международных договоров Российской Федерации / Б. И. Осминин // Юрист-международник. – 2005. – № 2. – С. 3-11.

33. Панченко В. Г. Економічні санкції як інструмент зовнішньої політики в контексті реалізації національних інтересів / В. Г. Панченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – № 17. – С. 10–16.

34. Пахіль В. О. Проблема санкцій в діяльності ООН : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / В. О. Пахіль ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. – К., 2000. – 22 с.

35. Про виконання резолюцій Ради Безпеки ООН щодо Великої Соціалістичної Народної Лівійської Арабської Джамагирії : Постанова Кабінету Міністрів України № 544 від 21 березня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/544-2011-п>.

36. Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) : Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 квітня 2017 р. // Урядовий кур'єр. – 2017. – № 89.

37. Про санкції : Закон України від 14.08.2014 р. № 1644-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 40. – Ст. 2018.

38. Пронин. А. О правовой природе санкций ЕС в отношении РФ. Историческая и образовательная мысль. 2014. № 2(24), ст. 33.

39. Резолюція 1988 (2011), ухвалена Радою Безпеки на її 6557-му засіданні, 17 червня 2011 року [Електронний ресурс]: Режим доступа: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j80

40. Резолюция Совета Безопасности ООН 1506 (2003) от 12 сентября 2003 г.
[Электронный ресурс]. – Режим доступа :
<http://www.un.org/russian/documen/scresol/res2003/res1506.htm>
41. Резолюция Совета Безопасности ООН 748 (1992) от 31 марта 1992 г.
[Электронный ресурс]. – Режим доступа :
<http://www.un.org/russian/documen/scresol/res1992/res748.htm>
42. Резолюция Совета Безопасности ООН 841 (1993) от 16 июня 1993 г.
[Электронный ресурс]. – Режим доступа :
<http://www.un.org/russian/documen/scresol/res1993/res841.htm>
43. Резолюция Совета Безопасности ООН 883 (1993) от 11 ноября 1993 г.
[Электронный ресурс]. – Режим доступа :
<http://www.un.org/russian/documen/scresol/res1993/res883.htm>
44. Резолюция Совета Безопасности ООН 917 (1994) от 6 мая 1994 г.
[Электронный ресурс]. – Режим доступа :
<http://www.un.org/russian/documen/scresol/res1994/res917.htm>
45. Резолюция Совета Безопасности ООН 944 (1994) от 29 сентября 1994 г.
[Электронный ресурс]. – Режим доступа :
<http://www.un.org/russian/documen/scresol/res1994/res944.htm>
46. Резолюция Совета Безопасности ООН Резолюции Совета Безопасности ООН № 1718 (2006) от 14 октября 2006 г. [Электронный ресурс]// Организация Объединенных Наций [Официальный сайт]. URL:
[https://undocs.org/ru/S/RES/1718\(2006\)](https://undocs.org/ru/S/RES/1718(2006))
47. Рыжова М. В. Экономические санкции в современном международном праве : Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.10. - Международное право ; Европейское право /М. В. Рыжова ; Науч. рук. Г. И. Курдюков. - Казань, 2006. - 25 с.
48.   против Рос

2019. - 47 с.].

49. Сищук А. А. Теоретичні аспекти аналізу економічних санкцій у глобальній економіці / А. А. Сищук // Актуальні проблеми країнознавчої науки : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Луцьк, 15–16 листопада 2016 р.) / за ред. В. Й. Лажніка. – 2016. – С. 89–91.

50. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26.06.1945 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

51. Тарасов О. В. Цілеспрямовані міжнародно-правові санкції: персонологічний аналіз : монографія / О. В. Тарасов // Сучасні проблеми міжнародного права. Liber Amicorum до 60-річчя проф. М. В. Буроменського. – Львів ; Одеса : Фенікс, 2017. – 564 с. (С. 111–122).

52. Теліпко В. Е. Міжнародне публічне право : навч. посіб. / В. Е. Теліпко, А. С. Овчаренко ; за заг. ред. В. Е. Теліпко. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 608 с.

53. Толстик В.А. К вопросу о самоисполнимых и несамоисполнимых нормах международных договоров РФ / В.А. Толстик // Юрист. – 2000. № 10. – С. 71-75.

54. Устав Организации Объединенных Наций. Комментарий, 2016. – С. 7-33.

55. Філіпенко А.С. Теорія та механізм політики економічних санкцій / А.С. Філіпенко // Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки». - 2018. - №17.

56. Черепіна С. О. Міжнародно-правові санкції: поняття та значення у міжнародному праві / С. О. Черепіна // Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського : матер. третьої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 2–3 листопада 2012 р.) / відп. за випуск М. І. Пашковський ; НУ ОЮА. – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 144–147.

57. Чубарев В. Л. Міжнародне економічне право : підруч. / В. Л. Чубарев. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 368 с.

58. Шалимова М.А. Комплаенс: глобальные экономические санкции. // Внутренний контроль в кредитной организации №4/210. 112 С.

59. Article 215 of the Treaty on the Functioning of the European Union // OJ C 326, 26/10/2012, p. 47-390.

60. Baldwin D. A. Economic Statecraft / D. A. Baldwin. – Princeton, NJ : Princeton University Press. – 1985.

61. Bechky P. Sanctions and the blurred boundaries of International Economic Law / P. Berchky // Missouri Law Review. – 2018. – Volume 83. – № 1. – 39 p.

62. Bermann, George A.: Reconciling European Union Law Demands with the Demands of International Arbitration Fordham International Law Journal, Volume 34 Issue 5, 2011. P. 1207.

63. Clara Portela. European Union Sanctions and Foreign Policy: When and why Do They Work? Routledge, 2010. p. 19

64. Craven M. Humanitarianism and the Quest for Smarter Sanctions. // European Journal of International Law. – 2016. – Vol. 13. – № 1. – P. 43-61

65. Doxey M. International sanctions in contemporary perspective / M. Doxey. – 2 ed. – 150 p.

66. European Commission. Sanctions or restrictive measures. 2008. URL: http://eeas.europa.eu/cfsp/sanctions/docs/index_en.pdf

67. Goldman M. An ethics of economic sanctions [Electronic Resource] / M. Goldman // University of Tennessee at Chattanooga: Honors Theses. – Access Mode : <https://scholar.utc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1059&context=honors-theses>

68. Judgment of The General Court (Grand Chamber). Appeal – Common Foreign and Security Policy (CFSP) – Restrictive measures taken against persons and entities associated with Usama bin Laden, the Al-Qaeda network and the Taliban – Regulation (EC) No 881/2002 – Freezing of funds and economic resources of a person included in a list drawn up by a body of the United Nations – Listing of that person's name in Annex I to Regulation (EC) No 881/2002 – Action for annulment – Fundamental rights – Rights of the defence – Principle of effective judicial protection – Principle of proportionality – Right to respect for property – Obligation to state reasons. Joined Cases C-584/10 P, C-593/10 P and C-595/10 P. dated on 18 July 2013

69. Lumen K. The Power of Sanctions as a Tool of International Relations: Factors That Define Its Success / K. Lumen. – Tallin University of Technology ; School of Business and Governance Department of Law. – 2018. – 72 p.
70. Mueller J., Mueller K. Sanctions of Mass Destruction// Foreign Affairs. – 1999. – May/June Iss. – P. 51-52.
71. Office of Foreign Assets Control - Sanctions Programs and Information // <https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Pages/default.aspx>
72. Regulation (EU) № 593/2008 of 17 June 2008 “On the law applicable to contractual obligations
73. Regulations Implementing the United Nations Resolutions on Libya: Special Economic Measures Act SOR/2011-51 [Електронний ресурс] / United Nations Act.– Режим доступу : <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/regulations/SOR-2011-51/page-1.html>.
74. Sectoral Sanctions Identifications (SSI) List // https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/SDN-List/Pages/ssi_list.aspx
75. Security Council Informal Working Group on General Issues on Sanctions [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/Docs/sc/committees/sanctions/index.html>
76. Shaleva V. The “Public Policy” Exception to the Recognition and Enforcement of Arbitral Awards in the Theory and Jurisprudence of the Central and East European States and Russia, Arbitration International. 2003. Vol. 19. № 1. P. 72.
77. Smeets M. Can economic sanctions be effective? [Електронний ресурс] / M. Smeets // Staff Working Paper. World Trade Organization. – Режим доступу : https://www.wto.org/english/res_e/reser_e/ersd201803_e.pdf.
78. Specially Designated Nationals and Blocked Persons List (SDN) // <https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/SDN-List/Pages/default.aspx>
79. Starostina A. Economic sanctions: problems of definition / A. Starostina, V. Kravchenko, M. Ulmer // Міжнародні відносини. – Сер. Економічні науки. – 2018. – № 17. – С. 4–6.

80. Strengthening Targeted Sanctions Through Fair and Clear Procedures. White Paper prepared by the Watson Institute Targeted Sanctions Project, Brown University 30 March 2006 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.seco.admin.ch/themen/00513/00620/00639/00641/index.html?lang=en>

81. Tatu Paavilainen. Trade sanctions and public policy in international arbitration. Master's Thesis. University of Helsinki. 2015. P. 47.

82. The Complete Report on Making Targeted Sanctions Effective. Guidelines for the implementation of UN Policy Options. Maintain International Support for the Sanctions Regime. Part II, III and IV. URL: http://www.smartsanctions.se/stockholm_process/reports/Final%20report%20complete.pdf

83. United Nations. Committee on Economic, Social and Cultural Rights. Seventeenth session. Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. General comment 8. The relationship between economic sanctions and respect for economic, social and cultural rights. 12 December 1997. UN Doc. E/C.12/1997/8 (1997).